

De aloe van Bonaire -

L.D. Gerharts

De Latijnse naam is ALOE VERA L. zegt Frater Arnoldo in zijn boek "Gekweekte en nuttige planten van de Nederlandse Antillen": "Een tamelijk sterk uitstoelende plant, waarvan de grijsgroene, dik-vlezige en saprijke bladeren tot 50 c.m. lang zijn". "Van 3 tot 15 jaar oude planten worden na de regentijd de bladeren, wanneer zij roodachtig verkleuren, gesneden en in schuin aflopende troggen (lekbakken) gelegd, zodat het sap er uit kan lopen".

Volgens het boek over Bonaire van Dr. Hartog zou Gouverneur Raders de aloë naar deze eilanden hebben gebracht. Overlevering wil dat de Capucijner Monnik Frater Basilius in de veertiger jaren van de 19e eeuw de eerste aanplant te Bonaire heeft verricht. Hij had een stuk grond ten noorden van "Guatemala", waar nog de fundatie van zijn huis te vinden is, alsmede stukken Nederlands aardewerk (keukengerei).

Om 1 Hectare te beplanten heeft men 10.000 planten nodig. Deze worden verkregen van een oude plant, die met zijn uitlopers uit de grond wordt gehaald. De oorspronkelijke plant die dan circa 15 jaar oud is, vormt met de uit de wortels voortgekomen nieuwe scheuten, een samenklittend geheel, met een doorsnede van 80 a 100 c.m. Zo'n samenklittende massa wordt losgemaakt en de planten worden stuk voor stuk gereinigd. Dit schoonmaken bestaat uit het verwijderen van restanten van afgesneden bladeren en van dode wortels en vuil. De aldus schoongemaakte planten worden in de grond gestopt, waarin met een tjappie een kuiltje is gemaakt, waarna de grond rond de wortels stevig wordt aangedrukt. De planten worden ongeveer 1 meter van elkaar verwijderd in de grond gezet, hetwelk betekent dat in beide richtingen 100 plantjes in de grond staan, dus 10.000 per H.A.

Hierbij moet nog worden vermeld, dat de oorspronkelijke plant en de planten ontstaan uit de wortelscheuten na 15 jaar niet meer in de grond staan, maar naar boven zijn gekomen, zodat het geheel als het ware op een heuveltje staat. Hierdoor verdrongen de wortels gedeeltelijk, de plant krijgt onvoldoende voedsel en langzamerhand neemt de groei-kracht af, de bladeren worden kleiner en geven steeds minder sap. Dan is het ogenblik aangekomen de gehele aanplant uit de grond te halen. In het derde jaar, na het planten, kan reeds de eerste oogst plaats vinden, die dan natuurlijk nog niet veel oplevert. In de daarop volgende jaren ziet men dat de aloë inderdaad een sterk uitstoelend gewas is en dat reeds spoedig aan de wortels uitlopers ontstaan, een proces dat

zich elk jaar herhaalt, totdat men na 15 jaar ziet dat het oorspronkelijke plantje tot een bos van enige tientallen planten is uitgegroeid. Bij goed beheer dienen de planten dan wederom uit de grond gehaald te worden, schoongemaakt, waarna een nieuwe aanplant kan worden uitgezet.

In de dertiger jaren heb ik ~~reeds~~ allerlei proeven genomen met het doel tot een grotere productie te komen. Hierover heb ik in 1938 aan het Handelsmuseum van het Koninklijk Instituut voor de Tropen (dat in 1938 de naam droeg van Koninklijk Koloniaal Instituut) te Amsterdam rapport uitgebracht.

Het viel mij op dat op bijna alle aloegronden plekken voorkwamen met planten waarvan de bladeren veel groter waren dan normaal. Dit waren de schaduwrijke plekken onder de dividivibomen, die op de aloegronden waren en die niet gekapt mochten worden. De eerste gedachte was dat de aloë beter groeide wanneer ze niet de gehele dag in de felle zon stonden. Doch dit bleek niet zo te zijn, want er waren aloeaanplantingen waar bomen stonden, waaronder planten waren die niet veel groter waren dan de rest. Het verschil was echter, dat onder de bomen waar de grote planten waren, geiten en schapen gedurende het warmste gedeelte van de dag lagen te rusten. Op de gronden waar onder de bomen geen grote planten stonden waren geen geiten of schapen. Het zou dus kunnen zijn dat de mest van deze dieren invloed op de groei kon hebben. Ik heb toen aan een aantal planten op open terrein mest toegevoegd en na een jaar was het verschil duidelijk te zien de planten waaraan mest was toegevoegd groeiden forser op dan de daarnaast staande planten.

Op een andere keer bezocht ik de aloegronden van de heer Jantji Paula, achter Nikiboco. Voor zijn cunucuhuisje stonden planten, die de gehele dag in de volle zon stonden en die zeker tweemaal zo groot waren als de omringende planten. Ik vroeg aan Jantji wat hij aan de planten toevoegde om zulke mooie planten te krijgen, mest of iets dergelijks? Neen, zei Jantji, hij had niets met die planten gedaan, maar hij had wel gezien dat ze veel groter waren. Misschien was de grond daar beter? Volgende vraag: Gooi je daar soms iets weg? Ja, zei Jantji, hij gooide daar de as van zijn houtskoolvuur weg en altijd op de zelfde plaats. Want dat was dicht bij de deur. Een kort onderzoek bewees dat in de as kalksporen aanwezig waren. Op voorstel van de Landbouw Hogeschool te Wageningen heb ik toen op de plantage "Guatemala" een hectare verdeeld in 100 vakken van 10 x 10 meter.

1-^e *Worm*
geopieend

Rm Vijftig vakken werden een dosis gebluste kalk gegeven en vijftig vakken niet. Vervolgens werden 10.000 plantjes in de vakken geplant. Na ruim een jaar was duidelijk te zien dat de planten die in de vakken stonden waaraan kalk was toegevoegd, groter waren dan de andere planten. Deze proef met kalk werd gedaan op advies van Prof. Ir. J. Hudig, die op 7 juli 1939 aan mij schreef. De professor raadde voorts aan de grond van terreinen, die voor de aloë aanplant werden uitgekozen, eerst te onderzoeken. Dat zou teleurstellingen kunnen voorkomen. Prof Hudig schreef op 9 augs. 1939 wederom en stelde voor nog enige proeven te nemen. Ik brak echter mijn heupbeen op 6 augustus van dat jaar en ik ging voor 7 maanden naar Curacao voor een operatie. Intussen brak de oorlog in Europa uit en tot verdere proefnemingen kwam niets omdat de chemicaliën en mest, die ik voor de proeven nodig had, niet verkrijgbaar waren. Het dept. Economische Zaken deelde mij nl. mede, dat kunstmest te Curacao niet voorradig was en gaf mij enige adressen in Nederland waar ik de mest zou kunnen bestellen. Doch dat was door de oorlog niet meer mogelijk.

Voorts heb ik op een hectare het dubbele aantal jonge plantjes in de grond gestopt, nl. twee plantjes in plaats van een per kuiltje. Het voordeel was dat men sneller een grotere opbrengst krijgt dan wanneer men de gebruikelijke methode volgde. Het nadeel was dat de Hectare sneller vol zou raken met planten en dat men dus sneller de onkosten kreeg te betalen voor het maken van een nieuwe aanplant. Het viel mij voorts op dat de bladeren, nadat zij in de trog waren uitgelekt, nog wel sap bevatten en ik besloot te trachten dit sap uit de bladeren te halen door ze in een pers te doen. Voor dit persen gebruikte ik een oude kantoor-brievencopieerpers, bij gebrek aan beter. Teneinde te voorkomen dat het sap met het ijzer in aanraking zou komen, bevestigde ik aan de persbladen, zowel aan de bovenzijde als aan de onderkant, plankjes. Het sap werd opgevangen in een maatglas van 1000 cm³ en vervolgens in een fles gedaan waar aan het sap 1 gram benzoezuur per liter ter conservering werd toegevoegd. Het was bij mij op kantoor gebeurd, dat een fles sap, gesloten met een kurk en daaroverheen een dun bindtouw, 's nachts ontplofte, zodat alle sap tegen het plafond zat. Voor de proef nam ik een flinke aloesnijder in dienst. Voor het vullen van een lekbak (trog) met afgesneden bladeren nam hij vier minuten. Acht minuten nadat de bak gevuld was hield het lekken op, dus twaalf minuten na het aanvangen van het snijden, kon de eerste bak

geleegd worden. De man zou dus bij het oogsten drie of vier bakken nodig hebben op een goed aloeveld. Later zou blijken dat een vrouw vijf bakken nodig had.

In totaal werden 140 planten gesneden, totaal met 1293 bladeren. Deze 1293 bladen hadden 2760 cm³ leksap gegeven. De bladeren wogen na het lekken 163 kilogram. Het wegen van bladeren vóór het lekken is niet mogelijk, want dan zou veel sap verloren gaan. Terstond werd aangevangen met de persproef. Totaal werden 125 bladeren geperst, wegende 18 1/2 kilogram. Hieruit werd 2400 cm³ sap verkregen. Ook werden bladeren geperst die niet tevoren in de trog gelect hadden. Totaal werden 123 bladeren geperst, verkregen van 15 planten. Deze bladeren werden niet gewogen omdat dan, zoals hiervoren gezegd, veel sap op de grond zou druipen en verloren zou gaan. Uit deze bladeren werd 2300 cm. sap verkregen.

Per blad werden dus de volgende resultaten verkregen:

leksap	2,1 cm ³
perssap	19,1 cm ³ (uit reeds gelecte bladeren)
perssap	18 cm ³ (uit niet tevoren gelecte bladeren)

Het doet vreemd aan, dat uit niet tevoren gelecte bladeren minder sap werd verkregen dan uit de bladeren die tevoren reeds gelect waren. Natuurlijk heeft de grootte der bladeren invloed gehad en in de tweede plaats was onze persmethode niet bepaald betrouwbaar, ook al omdat mogelijk niet altijd met dezelfde kracht werd geperst.

Amsterdam vroeg of het zand van de bladeren werd verwijderd vóór ze in de lekbak werden geplaatst. Deze vraag moest ontkennend worden beantwoord om de reeds genoemde reden: teveel sap zou verloren gaan. Op verzoek van het Handelsmuseum verzond ik op 24 augustus 1937 weer een kist aloeplanten naar Amsterdam. De K.N.S.M. vervoerde vrij van vracht en kosten. Ik oktober 1937 werd een tweede zending planten naar Amsterdam gezonden. Bij het nemen van de proeven verleende het laboratorium voor Technische Botanie te Delft hulp, door het beschikbaar stellen van apparatuur voor het persen van de grote hoeveelheid bladeren.

Men perste de bladeren met een hydraulische pers. Het resudi werd daarna gemalen en in een centrifuge gedaan om op deze wijze nog wat meer sap te verkrijgen. Men verkreeg ten slotte 70% van het gewicht der bladeren aan sap.

Men bevond dat zodra het sap in aanraking kwam met ijzer - zij het kort - de kleur direct wat donkerder werd. De sappen werden gescheiden gehouden; dus perssap (I) en centrifugaal sap (II)

	I perssap		II centrifugaal sap	
soortelijk gewicht	1.003	1.014	1.047	1.=73
droge stof	1 %	3 %	15%	21 %
as in droge stof	21 %	27 %	2%	2%

Conclusie: het is niet mogelijk door persen of behandeling met een centrifuge een product te verkrijgen dat voldoet aan de eisen van de diverse pharmacopiën.

Het viel mij op, dat bij het oogsten, dat meestal door vrouwen werd gedaan, een deel van het sap verloren ging. Elke vrouw had een paar snijbakken, waarin de afgesneden bladeren werden gelegd en wel zo snel mogelijk. Ik zag dat men op de laag bladeren een tweede laag plaatste en, waar het sap enigszins kleverig is, bleef een deel van het sap van de tweede laag ~~bladeren~~, op de onderste bladeren plakken en ging dus verloren.

Ik noteerde hoeveel tijd een vrouw nodig had om één bak met één laag te vullen en hoe lang het lekken duurde en ik kwam tot de conclusie dat iedere vrouw vier of vijf bakken moest hebben. Ik merkte reeds op dat de kwaliteit van de planten invloed heeft op de duur van het lekken. Het snijden van een bak duurde ongeveer 3 minuten, het lekken duurde ongeveer 10 minuten, dus na het vullen van vier of vijf bakken konden de bladeren van de eerste bak er uit worden verwijderd.

Ik stelde een van de vrouwen voor de volgende dag een proef te nemen met vijf bakken en ik beloofde haar het dubbele loon dat ze de dag tevoren had behaald. Zij accepteerde.

Aan het einde van de volgende werkdag (die van 6.30 tot 11 uur v.m. duurde) bleek dat zij 25% meer sap had verkregen dan op de dag tevoren. Dat betekende dus dat er ongeveer 25% van het sap verloren ging, dat de vrouw 25% meer had kunnen verdienen, dat de eigenaar van de gronden ook 25% verloor en dat het eiland 25% minder exporteren kon dan in feite mogelijk was.

Ik vroeg de vrouwen of ze dat begrepen en allen knikten genadig. ja !
Maar toen ik de volgende dag, in mijn onnozelheid, de vrouwen
elk met vijf bakken uitrustte, wilde er niet een werken. Men moest
niets hebben van die verandering. Wat dacht die Macamba wel ? Dat
men niet wist hoe aloë geoogst moest worden ?

We lieten de vrouwen haar gang gaan, maar er waren toch enige dames
die wel in de gaten kregen dat er iets goeds in het voorgestelde
systeem zat en die meer bakken gingen gebruiken. En zo kwam er
toch langzaam een verandering ten goede !

Een ander euvel was dat men op terreinen waar de aloëplanten
erg verspreid stonden, omdat planten waren dood gegaan, geen bakken
gebruikte doch blikken. Dat waren vijf gallons (18 liter) petroleum-
blikken.

Daarin werden de afgesneden bladeren gedaan, drie lagen boven elkaar.
Het is duidelijk dat van de derde laag maar heel weinig sap op de
bodem terecht kwam, nadat dit langs twee lagen bladeren had moeten
vloeien. Er werden nog andere proeven genomen. Ik had gehoord dat in
Noord Afrika het sap, in plaats van te koken in bakken werd gedaan,
waarboven glazen platen werden gelegd. De zonnewarmte was zo intens
dat de inhoud na betrekkelijk korte tijd nagenoeg van alle vocht was
ontdaan en in kisten kon worden geschept. Men kreeg dan aloe van een
bizonder mooie kleur. Ik heb dat ook hier gedaan en na geruime tijd
werd inderdaad een tamelijk harde substantie verkregen van een mooie
bruine kleur.

Een monster werd aan het Handelsmuseum gezonden, dat als volgt aan de
Gouverneur op 27 oktober 1937 rapporteerde, dat men het monster had
vergeleken met aloë die op de normale wijze was bereid:

- a. het uiterlijk van de monsters is gelijk. Beide monsters voldoen
aan de eisen van de Nederlandse Pharmacopee.
- b. Behalve in uiterlijk konden geen verschillen worden geconstateerd.
Het in de zon gedroogde monster was iets minder fraai !
- c. het watergehalte van het in de zon gedroogde monster was beduidend
hoger. Goede brosse handelswaar heeft ongeveer een watergehalte
van 11%, terwijl het in de zon gedroogde monster 13,5% vocht bevatte
(De Ned. Pharmacopee eist maximaal 12% !!)

En zei men: Al blijkt dus het verschil in kwaliteit van beide monsters
āloe niet groot, zo zal toch de bereiding van de in de zon gedroogde
waar nog enige wijziging en verbetering dienen te ondergaan, om haar
een gewild handelsartikel te doen worden.

Door de Gouverneur werd in 1941 een aloë-commissie te Curacao
gevormd en de heren Dr. J.P. Groenhof, Ir. G.J.P. Breedveld (Shell
Curacao) en B.A. Bitter, landbouwkundige waren daarvan leden. In mei
1941 nodigde ik de heren uit eens naar Bonaire te komen, zodat ze
met eigen ogen konden zien hoe de velden er uit zagen, hoe het oogsten
plaats vond en ook het koken en verpakken te bestuderen. Ze kwamen
op 29 mei 1941.

Wij hadden tevoren een proef genomen met snijbakken, die van gaas
waren voorzien waarop de bladeren werden geplaatst. Dit om te voorkomen
dat het sap aan de onderzijde van de bladeren zou blijven kleven.
Na korte tijd bleek dat dit geen noemenswaardige verbetering gaf
omdat kleine bladeren door het gaas in de bak vielen en het doorstromen
van het sap tegenhielden. Voorts bleek dat het gegalvaniseerde gaas
de kleur van het sap aantastte; de kleur werd iets donkerder. Nadien
hebben we bakken gemaakt waarvan de bodem uit gegalvaniseerd plaat-
ijzer en de zijkanten van hout waren gemaakt. Die bakken waren veel
lichter en dus gemakkelijker te hanteren, het plaatijzer was beter
geg galvaniseerd dan het gaas en zo bleken deze bakken goed te voldoen.
De aloë-commissie bracht een rapport uit. De voornaamste punten waren:

- a. de verbeterde troggen (lekbakken) zou men liever niet voorzien
van gegalvaiseerd gaas daar dit een ongunstige uitwerking had op de
kleur van de aloe.
- b. de van gaas voorziene steunvlakken zouden uitneembaar moeten zijn,
zodat men de bladeren die door de gaten vielen, gemakkelijk zou
kunnen verwijderen.
- c. ik had verteld dat mannelijke arbeiders betere resultaten verkregen
dan de vrouwelijke. De mannen waren ontvankelijker voor raadgevingen.
De bezoekers dachten dat dit kostenverhogend zou werken, omdat het
loon van mannen in het algemeen hoger was. Zij zagen over het hoofd
dat het loon bepaald werd door de hoeveelheid gewonnen sap.
- d. ik deelde mede, dat op de kisten een papier werd geplakt waarop
vermeld stond van waar de aloë kwam, dus van Bonaire. De kisten
werden daarna in jute verpakt. Het gebeurde vaak dat aloe van
andere winplaatsen verkocht werd als aloë van onze eilanden.
Reeds in 1936 werd dit op ons verzoek ondervangen door een
certificaat van oorsprong, dat door de gezaghebbers werd afgegeven.
- e. inzake de grond gaven de heren de zelfde raadgevingen die wij
reeds van Wageningen en van de heer Hijman hadden ontvangen. (Niet pag 13 e)

Landbouwkundig

f. de heren waren van mening dat het nuttig zou zijn als van Gouvernementswege een vakblad zou kunnen worden verspreid betreffende cultures, veeteelt, enz. Dit is helaas niet gebeurd.

Naar aanleiding van een vraag werd aan het Handelsmuseum medegedeeld, dat van één HA goed onderhouden aloë, niet jonger dan 4 jaar en niet ouder dan 15 jaar gemiddeld 1080 liter sap kon worden verkregen, waaruit 6 kisten gekookte aloë konden worden verkregen. De inhoud van deze kisten was 6 x 2 x 18 liter is 216 liter. Het netto gewicht van een kist aloë was $\pm$ 52 kg.; 6 kisten 312 kg.

Gedurende het koken verdampte 80% van het sap. Dat kon variëren.

Werd de aloë vroeg in het seizoen gesneden, dus wanneer de bladeren nog niet bruin waren, dan was het sap wat "dunner" en het percentage droge stof kleiner.

Het eerste koken duurde ongeveer 12 uur, soms 14 uur. De pot werd 's morgens vroeg met 20 kerosine blikken sap gevuld ($\pm$ 360 liter)

D.w.z. wanneer men voor de eerste maal in het seizoen met koken begon. Was het koken eenmaal aangevangen dan werd in de namiddag, zodra de gekookte inhoud van de pot verwijderd was, de pot met nieuw sap gevuld. Het voordeel was dat het nieuwe sap reeds wat op temperatuur werd gebracht en 's morgens tijd werd uitgespaard. 's Nachts bleef een klein vuur branden. Van deze 20 x 18 liter sap, dus totaal 360 liter, werden ongeveer twee kisten gekookte aloë verkregen, totaal $\pm$ 72 liter, met een netto gewicht van $\pm$ 52 kg. per kist.

Het materiaal van de kookpot was meestal ijzer. Vroeger werden nog wel eens koperen ketels gebruikt, verkregen van de suikerrietvelden in de nabijgelegen landen en eilanden, die deze ketels niet meer nodig hadden omdat men moderner methoden ging gebruiken. De koperen potten hadden een langere levensduur, maar van meer belang was dat de kleur van de aloë ^{van} de koperen potten mooier was dan die van de ijzeren potten. Ijzer veroorzaakt een verkleuring van het sap en de gekookte aloë. Koperen potten werden schaarser en duurder en ik meen dat op geheel Bonaire nog slechts drie koperen potten in gebruik waren.

Voor het koken werd flambeew gebruikt. Flambeew zijn stukken cactushout (van de Jato cactus). Men kocht dat per "Faam" die 7 x 7 x 1 voet mat. Men kon met dit lichte hout de temperatuur beter regelen dan met een vastere brandstof. Ik heb een seizoen lang aloë laten koken met behulp van een gasoliebrander. Dit apparaat had een luchtketel die door middel van een handpomp op voldoende druk werd gehouden, zodat de gasolie goed kon verstuiven. Het was moeilijk een assistent voor de koker te verkrijgen die de druk van de ketel op het vereiste peil hield. Wanneer de druk minder werd, verstoof de brandstof niet, verbrandde natuurlijk wel, doch hierdoor werden de leidingen verstopt en raakte de installatie defect. Zou men over electriciteit kunnen beschikken dan zou deze kookmethode de voorkeur hebben verdiend omdat men de temperatuur veel gelijkmatiger kon houden dan bij het primitieve stokken met cactushout.

Tijdens een gesprek met de Gezaghebber en Gouverneur Van Slobbe kwam het koken ter sprake. De Gouverneur vroeg waar de aloë werd gekookt. Konden de kleinere landbouwers ook zelf koken? Geantwoord moest worden dat de kleinere landbouwers hun sap verkochten aan de grote plantagehouders, die op het sap meer winst maakten dan de producent van het sap. Men sprak er over of hierin geen verbetering kon worden gebracht en ik stelde weer voor twee aloë centrales te maken, één ten oosten van Kralendijk en een te Rincon. Men zou dan voorts een betere controle op de kwaliteit verkrijgen, want nu waren er vele kwaliteiten. De tijd zou komen, zo voorspelde ik, dat men alleen op monster zou willen kopen en hoe kon men een partij aloë, samengesteld uit het product van verschillende plantages met hun eigen kokers bemonsteren? Men voelde hiervoor niets. Men wilde de landbouwers niet dwingen in die centrales te gaan koken. Ik antwoordde daarop dat het geen dwang zou zijn, doch dat men langzamerhand meer en meer gebruik van deze centrale kookgelegenheden zou maken wanneer men in de gaten zou krijgen dat dié aloë betere prijzen maakte op de markten in het buitenland. Niet lang daarna kwamen aanvragen voor belangrijke partijen aloë binnen, doch telkens weer werd gevraagd om een monster van de partij die beschikbaar zou zijn. Een enkele maal kon daaraan worden voldaan wanneer wij er in slaagden bijv. de gehele oogst van Slagbaai te kopen.

In het jaar 1932 was op initiatief van Gouverneur Van Slobbe de Landbouwvereniging Bonaire opgericht. Het voornaamste doel was landbouwbenodigdheden te kopen en daaronder werd niet in de laatste plaats

verstaan omheiningsgaas en werktuigen en ook zaden. Deze artikelen werden aan de leden tegen kostprijs beschikbaar gesteld. Van het Gouvernement werd een lening verkregen van fl. 10.000,00. De ongeveer 75 leden betaalden maandelijks contributie.

In de eerste paar jaar floreerde de vereniging. Er werd ook sorghumzaad in Texas besteld (kleine mais) van uitstekende kwaliteit. Het zaad en de andere artikelen werden in het algemeen prompt door de leden terugbetaald.

Later waren er leden - en dat waren niet de kleine landbouwers - die de landbouwvereniging beschouwden als een instelling van liefdadigheid die men niet behoefde terug te betalen. Zij beschouwden de vereniging als een melkkoe en het bleek op ons eiland moeilijk voor onze penningmeesters aan deze praktijk een einde te maken. Langzamerhand kreeg de vereniging geldgebrek en na een tiental jaren moesten de activiteiten gestaakt worden. De wanbetalers hebben nimmer hun schulden betaald.

Toen in de dertiger jaren de vraag naar aloë steeg en wel zo dat Bonaire niet aan de vraag kon voldoen, terwijl de landbouwers niet in staat waren nieuwe aanplantingen te financieren of de oude aloëgronden te verbeteren, werd aan het Gouvernement hulp gevraagd. Door de hogere prijzen konden ook de lonen verhoogd worden. In 1931/32 werd 40 cent per "tobbe" (een blik van 18 liter) betaald. Een vrouw die 's morgens om 6 uur van huis ging en om 12 uur terug kwam kon dan de kapitale som van fl. 1,20 verdienen. Dat was nog hoger dan de gewone arbeiders in en om Kralendijk verdiende. Het loon was toen fl. 1,00 per dag en te Rincon zelfs maar 90 cent. Langzaam steeg het snijloon van de aloë en in 1937 werd 75 cent per tobbo betaald, waardoor het dagloon (een halve dag; 6 uur van huis) tot fl. 2.25 steeg.

Het Gouvernement was bereid te helpen met uitbreiding van de aloëvelden en de Landbouwvereniging bewees hierbij goede diensten. Grote steun werd ontvangen van de directeur van het dept. Accountantsdienst, Sociale en Economische Zaken, Drs. L.F. Jansen. In die tijd bestond er nog geen dept. voor landbouwzaken en Drs. Jansen werd ook hiermede belast.

Drs. Jansen zag dat de vraag naar goede aloë groeiende was, dat Bonaire een uitstekend product kon leveren en op verzoek van de landbouwvereniging werden gelden beschikbaar gesteld voor het verstrekken van leningen voor nieuwe aanplantingen en het vernieuwen van oude velden.

Ik had tevoren ruim 80 aloëvelden bezocht en een kaart gemaakt waarop die velden voorkwamen. Helaas is die kaart verloren gegaan. Echter de lijst waarop de bijzonderheden van de velden werden genoteerd heb ik nog.

Het beeld dat Bonaire's aloë-aanplantingen had was:

De totale oppervlakte die met aloë beplant waren was 794 1/2 HA

Hiervan was oud 258 HA en in goede staat 536 1/2 HA

Voor uitbreiding van de aanplantingen was beschikbaar 609 HA.

Van de eigenaren van de gronden hadden 29 personen geen kookpot en 39 wel.

De landbouwvereniging verzond in 1938 een rondschriften aan haar leden en het resultaat hiervan was dat een dertigtal leden een lening vroegen.

Elf van deze leden wensten hun aloëaanplant te verbeteren.

Behalve de 11 personen die hun aanplant wilden verbeteren waren 19 leden die nieuwe aanplantingen verlangden, tesamen 209 HA.

Voor elke Hectare werd een voorschot verleend van fl. 50,00. Hiervan werd mededeling aan de Gezaghebber gedaan op 3 mei 1938. Het Gouvernement was voorts bereid gratis plantjes te verschaffen. Een van de leden deelde mede, dat hij bereid was 300.000 plantjes te verkopen, goed voor 30 HA.

Bij Beschikking van de Gouverneur dd. 1 juli 1938 werd een bedrag van fl. 9.950,00 beschikbaar gesteld voor de leningen die op 3 mei waren aangevraagd. Terugbetaling moest geschieden in 40 achtereenvolgende gelijke driemaandelijks termijnen, aanvangende op 1 oktober 1941.

Men gaf hierdoor de landbouwers gelegenheid met de terugbetaling aan te vangen wanneer de planten goed begonnen te produceren, t.w. na drie jaren.

Op 11 juli 1938 bleek dat aan de aanvragen van een aantal landbouwers niet was voldaan omdat zij hun verzoeken niet aan de Gezaghebber hadden gericht, doch aan de secretaris van de landbouwvereniging. De Gezaghebber had mij daarop kunnen wijzen toen ik de verzoeken in juni naar hem toezond! Bij beschikking dd. 5 augustus 1938 werden alsnog aan deze aanvragers voorschotten verstrekt.

Op 19 april 1939 werd wederom een beschikking ontvangen van de Gouverneur waarbij fl. 4.400,00 aan voorschotten werd toegezegd voor het vergroten van de aloëaanplant, terwijl 440.000 plantjes gratis verstrekt werden, goed voor 44 HA. Voor deze plantjes werd een halve cent per stuk betaald.

Het viel niet mee voldoende plantjes van de grote plantagebezitters te verkrijgen. Men weigerde te verkopen en de voornaamste reden was, dat men liever de kleine grondbezitters uit de aloë-cultuur wenste te houden. Aan de ene kant was hiervoor iets te zeggen, omdat dikwijls de kleine bezitters hun aloesap zelf wensten te koken waardoor geen uniformiteit in de kwaliteit kon worden gewaarborgd. Had men mijn voorstel geaccepteerd, t.w. twee kookcentrales te maken, dan zou dat bezwaar vervallen. Echter ik had de plantage Guatemala van de heer J H A W Sprock gekocht en deze plantage had enige miljoenen plantjes beschikbaar.

klachten. Op 2 juli 1938 werd een klacht ontvangen een van de grootste pharmaceutische firma's in Engeland Beecham Pills Ltd. welke klacht ons bereikte via het Dept. van Economische Zaken. Men had ~~wederom~~ vreemde voorwerpen in de aloë aangetroffen en ook vuil. Niet werd gezegd dat het aloë van Bonaire betrof, doch het Dept. meende er goed aan te doen de klacht aan alle producenten door te geven.

Naar aanleiding van deze klacht schreven wij aan een afnemer die vele jaren aloë van ons betrok (verscheidene honderden kisten per jaar) en wij vroegen hem welke verpakking men prefereerde en of de firma iets bekend was van klachten over de kwaliteit.

Het Dept. van Economische Zaken meende nl. dat de verpakking in de houten kisten die weer in jutezakken werden ingenaaid, verbeterd kon worden. Men gaf echter niet aan welke verbeteringen men gaarne zou zien. Het antwoord dat wij uit Engeland ontvingen luidde:

"With regard to the complaint about the packing of aloes mentioned in yours of July 18th we have to say that up to now we have not received any complaint neither as regards packing or quality".

Op 12 april 1938 klaagde de Directeur van het Dept. Economische Zaken (Drs. L F Jansen) wederom dat afnemers van aloë zich bij het Gouvernement hadden beklagd over de kwaliteit van de aloë. Vreemde stoffen werden in het eindproduct aangetroffen. Ook het koken scheen niet met de nodige deskundigheid te geschieden. Zoals ik reeds tevoren opmerkte konden wij met zekerheid zeggen dat in de aloë van Bonaire geen stenen e.d. werden gestopt. De paar kokers die ons eiland telde waren bekwame en eerlijke oudere mensen en zij zouden zeker niet goed vinden dat met hun product zou worden geknoeid. Bovendien werd iedere kist op hardheid gecontroleerd en de kisten die aloë bevatten die niet voldoende gekookt

was en dus niet hard werd, werden teruggezonden.

Op 24 april 1940 werd wederom een klacht ontvangen van de firma Beecham Pills Ltd. Men had een tor in het materiaal gevonden en dat wees op slordige fabricage methoden. Men vond weer stenen, hout en gruis en constateerde dat aloë na drie jaren nog zacht was en onvoldoende gekookt. Wat de tor betreft is het mogelijk dat een insect al vliegende in de aloëpot terecht kwam. Het koken geschiedde overal in de openlucht, over de pot was een afdak gebouwd, doch aan twee zijden was deze kookgelegenheid open. Een snel vliegend insect zou inderdaad in de aloëpot kunnen terecht komen. Echter het andere genoemde materiaal, alsmede de klacht over de na drie jaar nog zachte aloë kon geen betrekking hebben op het Bonairiaanse product.

Zoals ik hiervoren schreef werden de kisten met aloë gekeurd op zachtheid. Op een dag werd een partij aangeboden en iedere kist was fout. Aangezien ik van mening was dat de gezaghebber dat nu eens moest zien, zodat hij zou weten waarover men klaagde en dat hij kon zien hoe de controle geschiedde, belde ik hem op om eens te komen kijken. De gezaghebber weigerde dit. Een paar uur later kreeg de Gezaghebber een telegram van de Gouverneur met de opdracht zich van de kwaliteit van deze partij op de hoogte te stellen.

Mijn bedoeling was dat de Gezaghebber ook aan de producent een schriftelijke waarschuwing zou doen toekomen.

De belangstelling bij de gezagdragers voor ons eiland en zijn producten was niet altijd groot !

ZIEKTEN. In februari 1938 constateerde ik dat velden met een mooie aloëaanplant ziekteverschijnselen toonden. Op diverse plaatsen in dit veld stierven de planten. Een rotting van het wortelstelsel was duidelijk te zien. Aangetaste planten werden naar Curacao, Trinidad, Suriname en Nederland gezonden en de vraag werd gesteld wat de oorzaak van de ziekte zou kunnen zijn. Men dacht dat mogelijk de grond door hevige regens te nat geworden was, doch de gronden waarop de planten stonden bestond uit vocht doorlatende diabaas, waar geen plassen bleven staan.

Men zag drie velden naast elkaar liggen en dat op één er van aangetaste planten voorkomen terwijl op de beide andere velden prachtige planten hadden, waar geen enkele zieke plant te vinden was.

Het gebeurde dat bijv. een veld dat steeds mooie planten had gehad, ook in de jaren waarin de regenval groot was, plotseling zieke planten kreeg. Ondanks vele onderzoeken was het niet mogelijk spoedig de juiste oorzaak te vinden. Verscheidene kleine landbouwers zagen op deze wijze hun gehele aanplant verloren gaan, terwijl zij het van het gouvernement ontvangen voorschot nog niet geheel hadden terugbetaald. Later werd het saldo van de schuld kwijtgescholden.

Op 7 april 1939 schreef ik weer uitgebreid over de rotting van de planten die nu op vele plaatsen voorkwam. Ik sprak het vermoeden uit de hevige regen toch de oorzaak van de rotting zou kunnen zijn. Soms was het wortelstel geheel weggerot, doch zaten de bladen nog stevig aan de onderzijde vast. Van andere planten waren de wortels in goede staat, doch de bladeren zaten los. In de kom van de planten, dus waar de onderzijden van de bladeren bijeen komen, werd soms een laagje water, soms 3cm hoog, aangetroffen. Ik sprak met een vrouw die reeds 15 jaren in "het vak" was en zij had een dergelijke algemene rotting nimmer tevoren gezien. Zij sprak het vermoeden uit dat nieuwkomers de bladeren te laag afsneden. Wanneer dat gebeurt, zei zij, treedt rotting op. Hoewel er op gelet kan worden dat het laag afsnijden niet gebeurt (en men kan de vrouwen uitleggen waarom dit verkeerd is), doch het is bijna ondoenlijk overal controleurs te hebben, waarbij nog komt dat wanneer men teveel aanmerkingen zou maken, de snijders er de brui aan zouden geven en weg zouden gaan. Intussen was op 22 mei van dit jaar het rapport verschenen van de Gouv. landbouwkundige C.A.S. Hynam. Hij bezocht elf plantages en vond dat er op tien de planten aan het afsterven waren. De heer Hynam constateerde dat op gronden waar die overvloedig kalkhoudend was de planten in het algemeen goed er bij stonden. De regenval te Bonaire was in oktober en november de laatste zes jaren als volgt:

1933	869	mm
1934	623	
1935	579	
1936	508	
1937	619	
1938	972	

De conclusie van de heer Hynam was, dat de primaire oorzaak van de rotting zeer waarschijnlijk de buitengewone zware regenval (in okt/nov 1938) was. Maar in februari 1938 constateerde ik reeds de ziekte! Een grondonderzoek vond echter nooit plaats vóór men een nieuwe aanplant begon.

Voorts zei de heer Hynam dat wanneer plasjes op de terreinen lang bij de planten zouden blijven staan, ~~went~~ de luchttoevoer, die de wortels nodig hebben, ^{wordt} afgesneden - een Xerophyte - en dat zou het begin van de rotting kunnen veroorzaken. Wanneer die een maal aan de gang is en verergerd door de aanwezigheid van zuren en aerobische bacteria, kan het wegzakken van het water niet meer tot een herstel van de planten leiden. Het zou best kunnen zijn dat in het jaar tevoren geweldige regenbuien in een kort tijdsbestek waren gevallen, waardoor het water langere tijd rond en in de planten bleef staan.

Verder zei de heer Hynam dat planten op kalkarme grond eerder aangetast schijnen te worden. Mogelijk omdat kalk een neutraliserende werking kan hebben op gevaarlijke plantaardige zuren (die bij de kalkarme grond de vrije hand hebben).

Hij adviseerde:

- de grond tussen de planten eens per jaar los te werken, zodat meer lucht bij de wortels zou kunnen komen.
- geen nieuwe aanplantingen te doen op kalkarme gronden (de kwaliteit van de grond te bepalen door in een reageerbuisje wat grond te doen en daarop verdund zoutzuur te gieten. Hoe meer het mengsel gaat bruisen, hoe meer kalk is er aanwezig en hoe beter de grond geschikt is voor een aloëaanplant.

c. te trachten door de toevoeging van gebluste kalk de productiviteit van kalkarme grond te vergroten (Hiermede had ik reeds proeven genomen, zoals hiervoren gemeld)

Ik had verscheidene malen het Bestuur van Bonaire er op attent gemaakt dat op vele plaatsen rotting van de planten op trad. Van verscheidene zijden kreeg ik suggesties, doch een onderzoek (met proefnemingen) had niet verkregen kunnen worden, terwijl het Gvt toch de aloë een van de kurken vond waarop Aruba en Bonaire dreven. Ik schreef op 21 augs. 1947 aan de Gezaghebber:

"Verscheidene malen heeft ondergetekende bepleit, dat proeven met aloë zouden worden genomen op ons eiland, proeven die zouden moeten leiden tot een verbetering van het product en die voorts mogelijk zouden kunnen leiden tot het leren kennen van de plant en haar ziekten. Het is zeer te betreuren dat door het Gouvernement voor deze zeer belangrijke bron van inkomsten voor Bonaire in deze niets, maar dan ook volkomen niets is gedaan. Wij vragen ons af of gewacht moet worden totdat een groot gedeelte van de aloë-aanplant op het eiland moet worden beschouwd als te zijn verloren".

Op 15 september 1947 schreef ik wederom aan de Gezaghebber inzake een minderwaardig product dat te Bonaire werd geproduceerd en naar Curacao werd uitgevoerd. De brief luidde:

"Hoewel deze brief, eveneens als zovelen, waarschijnlijk zonder resultaat zal blijven, wil ik niet nalaten het volgende aan UHEstr. mede te delen.

Sinds een viertal maanden kopen wij te Bonaire aloë op voor een exporteur te Curacao, die zich op den handel in aloë wil toeleggen en die bereid was een hogere prijs te betalen dan wie ook. Wij kochten in deze maanden voor een waarde van bijne fl. 20.000,-- op en verscheepten die aloë naar Curacao.

Over de twee laatste zendingen kregen wij klachten, die bij onderzoek juist bleken te zijn. Er waren verscheidene kisten aloë bij die "te zacht" gekookt waren en die bij het warm worden te Curacao uit de kisten liep.

"Deze kisten hebben wij terugontvangen en aan de verkopers teruggegeven. Een en andere heeft natuurlijk kosten veroorzaakt, die niet op derden te verhalen waren. Sedert 1935 heb ik er de aandacht op gevestigd dat er met aloë wordt geknoeid. Er zijn door het Gouvernement van Curacao circulaires verzonden aan aloëproducenten waarin vermeld staat dat er vele klachten van het buitenland werden ontvangen. Hierbij is het gebleven. Zolang er door het Gouvernement geen maatregelen worden genomen om dit product tegen knoeiers te beschermen, zoals dat in Nederland met kaas en boter geschiedt, zolang zal er geknoeid worden tot schade van de bonafide producenten en tot schade van het land in het algemeen. Indertijd heb ik voorgesteld twee aloëcentrales te bouwen, onder Gouvernementstoezicht. Men heeft hiertoe niet willen besluiten, met als gevolg dat er thans misschien wel 50 verschillende kookplaatsen zijn, met 50 verschillende kwaliteiten en 50 kansen op knoeien".

Dertig jaren nadat ik adviseerde twee aloë kookcentrales op Bonaire te bouwen besloot het Gouvernement iets te doen en 1 kookcentrale te bouwen aan de touristenweg langs de westkust. Op een volkomen verkeerde plaats en voor een gedeelte fout ingericht (hierover later) maar vooral: te laat !!!

NIEUWE VOORSCHOTTEN.

Bij Beschikking nr. 1949 dd. 21 juli 1941 werden door het Gouvernement opnieuw voorschotten verstrekt voor aanplantingen of het vernieuwen daarvan, terwijl ook weer gratis plantjes werden gegeven. De lijst die aan deze beschikking was gehecht bevatte 180 namen, aan wie een totaal van fl. 16.700,00 als lening werden verstrekt, terwijl voorts 1.740.000 plantjes aan de aanvragers gratis werden gegeven.

De terugbetaling van de ontvangen voorschotten moest evenals de voorschotten van 1938 geschieden in 40 gelijke driemaandelijke termijnen, terwijl een rente van 3% in rekening werd gebracht.

Het merendeel van de aangevraagde en verstrekte voorschotten was niet hoger dan fl. 100,00. De terugbetaling moest aanvangen twee jaren na de datum van de beschikking. Dat betekende dus dat men over de terugbetaling totaal twaalf jaren mocht doen.

De meeste terugbetalingen vonden prompt op tijd plaats, echter degenen die hun aanplant door de hiervoor omschreven ziekte verloren zagen gaan kregen later bericht dat het saldo van het verschuldigde bedrag kwijtgescholen werd. Dit geschiedde op advies van de Landbouwvereniging en de Gezaghebber.

In september 1941 verliet Drs. L F Jansen, hoofd van het dept. Economische Zaken Curacao. Hij vertrok naar New York. Ik beschouwde dat een verlies voor Bonaire, want hij was zeer actief en behulpzaam geweest. Zijn taak werd door de directeur van het Dept. Openbare Werken overgenomen.

Op 23 oktober 1941 zond de directeur van D O W een hoeveelheid kunstmest om daarmee proeven te nemen op stukjes van 1 are elk. Per Are moest 2 1/2 kg ammonia sulfaat 4 kg super fosfaat en 3 ko muriate of patash worden verwerkt.

Begin december 1941 ontving ik bericht van Dr. Groenhof, dat Ir. Breedveld lid van de aloë commissie naar Oost India zou vertrekken. In de zelfde maand berichtte Dr. Groenhof dat hij van het Gouvernement bericht had ontvangen dat er drie soorten aloë-kookpotten in gebruik waren, t.w.

- a. een ijzerenpot met koper gevoerd
- b. een koperen pot
- c. een ijzeren pot

van een pot onder a genoemd hadden wij nimmer gehoord. Zeker kwam zo'n pot op Bonaire niet voor. Ik antwoordde in deze geest op 27 dec.

UITVOER VAN ALOE PLANTEN.

Op 30 september 1941 schreef ik aan de Gouverneur:

"Wij hebben de eer Uwe Excellentie hiermede te berichten, dat wij van onze agenten te New York, die voor ons producten van Bonaire verkopen, de volgende mededeling ontvingen:

"We wish to inform you that the last few days
"small lots of aloes from Santo Domingo were
"sold at 53c and 55c per lb. It appears that
"attracted by the high prices Santo Domingo

"has began the production of aloes and although
"the quantities that they may produce at present
"may be insignificant, it is possible that if
"they increase their planting, the competition
"from that country may become an important
"factor in our market".

Het is ons bekend, dat enige jaren geleden aloëplanten van Bonaire naar Sto. Domingo verscheept zijn geworden en het is o.i. niet geheel uitgesloten, dat de kleine partijen aloë waarvan hiervan gesproken wordt, afkomstig zijn van deze ex-Bonairiaansche planten.

Enige maanden geleden werd ondergetekende als KNSM-agent eveneens een partijtje aloëplanten ter verscheping aangeboden voor een grondeigenaar op Fransch Sint Maarten. Deze planten zijn tot heden niet verscheept, hetgeen een protest bij de KNSM te Curacao tengevolge had door een lid van de Staten van Curacao.

Wij menen, dat geen export van aloëplanten van ons eiland of van een van de andere eilanden behorende tot het Gebiedsdeel moet plaats vinden, aangezien dit kan leiden tot een versnelling van de concurrentiemogelijkheid van buitenlandsche producenten.

Indien Uwe Excellentie het ^{het} onze opvatting eens kan zijn, zouden wij Uwe Excellentie in overweging willen geven te bezien of het mogelijk ware een exportverbod van aloëplanten in het leven te roepen".

Op 27 oktober 1941 wendde de Gouverneur zich tot de Staten van Curacao met een Ontwerp Landsverordening. Op 11 april 1952 verscheen het P.B. nr. 84 waarbij de uitvoer van aloëplanten werd verboden.

Teneinde de aangeboden partij aloëplanten op Bonaire te houden maakte ik enige malen een "fout" bij het gereed maken van de scheepspapieren, waardoor geen verscheping kon plaats vinden. Dit had natuurlijk scherpe protesten van de verscheper, wonende te Curacao, doch afkomstig van de Bovenwinden, ten gevolge, waarop de vertegenwoordiger van de KNSM te Curacao de Bonairiaanse agent op het matje riep. Na 11 april 1952 kon de agent te Bonaire aan zijn principaal te Curacao berichten dat de uitvoer van aloëplanten verboden was.

Te Curacao werd toen wel begrepen hoe het mogelijk was dat de agent te Bonaire, een oude rot in het vak, zoveel fouten maakte.

RECORDPRIJS.

In het jaar 1943 had de aloë een prijs bereikt van \$ 0.66 per lb. een recordprijs. In juli daalde de animo van de kopers en een scherpe daling zette in. In december was 37c per lb. bereikt zonder dat de kopers enige belangstelling toonden.

Ik schreef in het jaarrapport:

"In maart / april zal er waarschijnlijk enige verbetering in de vraag komen; of de prijs beter zal worden valt te betwijfelen".

De prijs daalde in 1944 tot 27 a 28 dollarcent.

Een van de redenen van de daling kan zijn geweest dat de Medical Board van de USA bepaalde dat aloë niet meer gebruikt mocht worden in patent geneesmiddelen. Juist in deze geneesmiddelenklasse werd veel aloë verwerkt."

In 1944 daalde de prijs verder zonder dat de kopers enige belangstelling toonden. Het vreemde verschoonlijk deed zich voor dat Arubaanse handelaren aloë te Bonaire kochten tegen een hogere prijs dan wij in New York konden krijgen. Het bleek dat een van de redenen was dat exporteurs van aloë 75% van de opbrengst mochten gebruiken voor de import van goederen. Daar men op deze goederen (voornamelijk kleding en aanverwante artikelen) goede winsten maakte, betaalde men graag een hogere prijs voor de aloë. Het verschil werd door de winst op de import ruimschoots goedge maakt.

In juni 1944 werd door Aruba een partij te New York verkocht tegen \$ 0.30875 per lb. In 1945 was de prijs verder gedaald tot 23 a 24c. per lb. en het Gouvernement stelde wederom fondsen ter beschikking waarmee aan aloëproducten een voorschot van fl. 10,00 per kist werd verstrekt, waarbij de kisten in onderpand aan het Gvt tijdelijk werden afgestaan.

Uit het vorenstaande blijkt dat aloë een artikel was waarin men niet moet speculeren. Wanneer landbouwers flinke partijen in voorraad hadden bezocht ik hen en vroeg of zij geïnteresseerd waren in verkoop, zo ja dan zou ik aan New York een aanbod doen en trachten een goede prijs te verkrijgen. Dan ging er een telegram uit aan New York met een offerte die altijd wat hoger was dan aloë bij recente verschepingen had opgebracht en na enig heen en weer bieden kwam de verkoop tot stand. Zowel New York als de producenten gaven mij dan een optie voor een of twee weken. Ik nam genoeg met ongeveer 5% winst. Mijn voornaamste doel was de aloë van ons eiland goed te verkopen doch ook de naam Bonaire op de markt te brengen. Bonaire-aloe was onbekend. Wel Curacao aloë, gelijk aan Barbados aloë welk eilanden in het geheel geen aloë meer produceerden.

Er was in 1943/44 een exporteur te Bonaire die wel in de aloë speculeerde en die elke partij wist op te kopen tegen hoge prijzen. Zelfs toen de verkoopprijs te New York op 62 dollar centen per lb. stond, kocht hij op tegen een prijs die gebaseerd was op 64 en 65 cent. Ik waarschuwde hem en zei: pas op. de aloë kan nog één ding doen en dat is dalen. En de prijs daalde. En hoe! In korte tijd daalde de notering te New York van 66 cent naar 37 cent en later tot 27 cent. De prijs van 66c was wel een notering te New York, doch, voor zover mij bekend is, werd geen partij aloë tegen die recordprijs verkocht. Een korte opleving bracht de prijs op 33 cent om daarna weer snel te zakken naar 23 cent. De bewuste koopman verloor een groot kapitaal aan deze handel.

In 1945 was de prijs gedaald tot 24\$ centen per lb. doch het ergste was dat er geen belangstelling bestond. Onze mensen konden hun product niet kwijt. De heer C.E.B. Hellmund stelde op 14 februari 1945 aan de directeur van het dept. Landbouw, Veeteelt, enz (de heer J.R. Beaujon) voor dat het Gouvernement gelden beschikbaar zou stellen om de kisten aloë in ontvangst te nemen, op te slaan in de douane loods en de eigenaren een voorschot te geven, zodat het oogsten doorgang zou kunnen vinden. Hij stelde fl. 25,00 per kist voor.

Wij ontvingen het Handelsmuseum van het Instituut voor de Tropen te Amsterdam een overzicht van de export van aloë van Zuid Afrika en de Nederlandse Antillen. In 1936 was dit voor Zuid Afrika 421 ton en voor de Ned.Ant. 479 ton. Tot 1939 bleef de hoeveelheid van Z.A. op dit peil, echter de export van de Ned.Antillen varieerde van 338 ton tot 221 ton. In 1943 en 1944 liep de export van aloë van Z.A. terug tot 97 en 161 ton tengevolge van de wereldoorlog. De export van de Ned.Antillen, zonder Bonaire, bedroeg in die jaren 221 en 270 ton.

RONTGEN APPARAAT EN ALOEPOEDER.

Op 1 oktober 1947 reageerde de directeur W.L.V.V. (de heer P.J. Beaujon) op mijn klacht van 15 sept. 1947 en van Engeland en deelde mede:

- a. dat Röntgen apparaten waren besteld, waarmee men kisten aloë kon doorlichten waarbij men kon zien of er stenen of stukken ijzer in de kisten waren gedaan
- b. een voorstel werd door hem gedaan aloë te voorzien van een keuringscertificaat en een verplichte keuring bij Landsbesluit voor te schrijven.

Op 18 dec. 1947 vond een besprekingplaats van een aantal aloeproductanten, met de heer Beaujon, de gezaghebber, de twee landraden. In deze bijeenkomst werden de klachten besproken. Opgemerkt werd dat van Bonaire de aloë nimmer stukken ijzer, stenen e.d. heeft bevat. Men knoeide hier niet.

De heer Beaujon bracht een bezoek aan fabrieken waar melkpoeder wordt gemaakt door een dyhydratie proces en ^{een} proef met aloë werd genomen. Eerst wordt het sap ingedikt en daarna gedroogd. De verkregen poeder zag er prima uit. Natuurlijk dient de verpakking bijzonder goed te zijn, want de poeder trekt vocht aan wordt dan een hard massa.

De vergadering deelde desgevraagd mede voor een dergelijke methode te voelen, dat echter te Bonaire geen kapitaal beschikbaar was om een kostbare installatie te bouwen doch dat men alle medewerking beloofde als het Gvt het kapitaal zou willen fourneren.

De heer Beaujon zegde toe dat hij verdere inlichtingen zou inwinnen, prijzen van installatie die 60 lb. droge stof per uur zouden kunnen maken en ook van een die 120-180 lb. per uur zouden produceren. Ik drong op spoed en de heer Beaujon beloofde later een rapport aan Bonaire te zenden. Dat was het einde van dit plan. Wij hoorden niets meer.

Het Curacaose verslag van 1947 zegt:

"Aloë-cultuur. Tengevolge van het gebrek aan werkkrachten verkeren de aloë-aanplantingen in verwaarloosde toestand. Op Bonaire staat deze cultuur gunstiger. Daar zijn er nog steeds arbeiders hiervoor beschikbaar.

Teneinde een eind te maken aan de klachten uit het buitenland betreffende de opzettelijke vervuiling van de van deze eilanden afkomstige aloë-hars, werd bij de Philipsfabrieken in Nederland een doorlichtingsapparaat besteld, waardoor het mogelijk zal worden controle uit te oefenen op het uitvoerproduct. In eerste instantie zou het evenwel noodzakelijk zijn dat centrale installaties aanwezig waren met een modern systeem van verdamping en verpakking ter vervangen van talloze kleine oude installaties.

Door de Heer R.J. Beaujon Jr., oud-directeur van het Departement van Landbouw, werd contact gezocht met de firma Kestner Evaporation Engineering Co. te London voor proefnemingen om de hars in poedervorm uit het sap te verkrijgen met "Dry spraying process". Deze proeven zijn zeer goed gelukt en het product zal zeker een goede plaats op de wereldmarkt kunnen innemen. Indien blijkt, dat deze wijze van behandeling de instemming heeft van producenten en kopers, dan dient met spoed te worden overgegaan tot invoering van deze werkwijze"

Begin 1948 was ik in Nederland en ik bezocht het Instituut voor de Tropen om te horen welke resultaten men te Delft had bereikt met het verstuiven van aloësap op dezelfde wijze als een melkpoederfabriek dat doet. Het had nog al wat voeten in de aarde gehad om een installatie te maken die het sap kon verstuiven. Maar men kon mij een flesje poeder laten zien dat op deze manier was verkregen. Nederland gebruikte dus een directe methode, terwijl Amerika de bewerking van het sap tot poeder in twee etappes was gedaan.

Ik schreef hierover aan Drs. Van Boven, Hoofd van het dept. Sociale- en Economische Zaken en stelde voor even op het resultaat van verdere onderzoekingen in Amerika te wachten en dan met het Instituut voor de Tropen verdere besprekingen te houden.

Men ziet dat in de loop der tijd allerlei Departementen zich met onze aloë bezig hiel, t.w. de Accountantsdienst, Openbare Werken en Dept. v. Landbouw.

Dat werd veroorzaakt door het vertrek van een functionaris die zich met onze aloë had bezig gehouden waarna naarstig moest worden gezocht wie van de andere hoofdamttenaren dit werk op zich wilde nemen. Allen hebben hun best gedaan en ten volle meegewerkt, maar geen van de heren had eigenlijk ooit aloë gezien !!

In augustus 1948 beschuldigde Aruba de verkopers te Bonaire van prijsdrukking. Dat was niet waar want Bonaire kan de aloë nagenoeg niet kwijt. De prijs was in 1948 25 1/2 \$ cent per lb. Na onderzoek bleek dat Sto. Domingo en Venezuela aloë aanboden tegen een prijs die 25% lager lag dan die van Aruba en Bonaire. De kwaliteit van de aloë van die landen was niet zo goed als die van onze eilanden.

Op 12 augs. 1948 kon ik aan het Inst.v.d.Tropen mededelen dat er reacties uit Amerika over aloë-poeder waren ontvangen. Op een na waren die gunstig; de uitzondering wenste de kat uit de boom te kijken. Maar men vroeg natuurlijk naar de prijs en ik vroeg aan Amsterdam of men enige idee van de kostprijs had. Ik deelde mede dat de prijs van gasolie fl. 0,35 per gallon was. Het kookloon te Bonaire was in die tijd, incl. het brandhout (flambeeuw) fl. 4.50 per kist van ong. 100 lb.

Oude Schulden

In December 1949 ging het Gouvernement (de Gezaghebber) er toe over degenen die nog een saldo schuldig waren van het voorschot dat zij in 1936/1938 ontvingen voor het aanleggen van een aloë aanplant, met behulp van de deurwaarder (dwangschrift) tot betaling te dwingen. Dat waren veelal mensen van wie de aloë verloren was gegaan door rotting enz.

Ik verzocht aan de Regering (College Algemeen Bestuur) deze inning per deurwaarder te stoppen. Hetgeen gebeurde. Later werd bijna alles kwijtgescholden.

WORDT ER NOG GEOOGST ?

Op 10 juli 1951 schreef de bekende firma Beecham Ltd., Engeland aan het Hoofd van het dept. Landbouw te Curacao een brief, waarin de firma zegt:

- a. dat zij sinds 1947 geen aloë meer hadden gekocht omdat zij grote voorraden hadden.
- b. zij verzochten hun normale leveranciers in Engeland (men kocht blijkbaar ook slechts via makelaars) en men kreeg ten antwoord dat de voorraden erg laag waren en zo zouden blijven tot de nieuwe oogst binnen zou zijn.
- c. zij wisten dat in mei de nieuwe oogst zou binnenkomen en nu was het juli en zij waren er niet in geslaagd een aanbieding te krijgen van de nieuwe oogst
- d. men had verder gehoord dat hoofdzakelijk door de hoge lonen de meerderheid van de producenten zouden ophouden met het cultiveren van aloe en dat ^{de} geoogst zou worden gebruikt voor het maken van aloïne ter plaatse.
- e. dat zij tot aan dat jaar alleen aloë van de Ned. Antillen gebruikt doch dat zij nu waren overgegaan naar aloë van Zuid Afrika. En dat als de geruchten waarheid zouden bevatten zij zich geheel op Zuid Afrika zouden instellen.

en men vroeg de volgende vragen te beantwoorden:

1. hoe staat het met de oogst van dit jaar? (1951)?
2. wat is ongeveer het totale gewicht per jaar van 1939 tot 1951 aan geoogste aloë ?
3. gaan de Ned. Antillen door met de productie van aloë ?
4. wordt in de Nederl. aloïne geëxtraeerd uit de aloë en zal dat doorgaan?

Ik schreef de Gezaghebber en maakte enige suggesties. De eigenlijke beantwoording van de vragen liet ik aan de Gezaghebber over.

Brief aan Gezaghebber d.d. 25 juli 1951:

"Met betrekking tot de brief dd. 10 dezer van de firma Beecham Ltd. zou ik het volgende willen opmerken:

De firma Beecham merkt op, dat haar suppliers niet in staat zijn geweest enige aanbieding te verkrijgen van de nieuwe oogst. Het is misschien mogelijk, dat de leveranciers (suppliers) van de firma Beecham zich uitsluitend op Aruba hebben georiënteerd; ik - de Handel Mij Kralendijk N.V. - heb geen brieven uit Engeland ontvangen waaruit zou blijken, dat men belangstelling voor onze aloë had.

Dit vermoeden wordt gesterkt door de mededeling van de firma dat zij geruchten heeft gehoord, dat tengevolge van de hoge lonen verscheidene verbouwers van aloë het oogsten hebben opgegeven en verder, dat de rest van het sap plaatselijk wordt verwerkt tot aloïne. Dit kan niet anders dan op Aruba slaan.

Geantwoord zou kunnen worden, dat Bonaire niet te lijden heeft van deze toestand en dat te Bonaire nog normaal kan worden geoogst.

Echter de aandacht van de Lands Regering zou er op moeten worden gevestigd, dat de onregelmatige afname door de fabrikanten de oorzaak is geweest van de kleine voorraad, die hier aanwezig is. Immers de kleine landbouwers zijn zo weinig kapitaalkrachtig, dat zij alleen dan kunnen oogsten wanneer verkocht kan worden. Is er geen verkoop, dat zijn zij ten enenmale niet in staat de lonen en andere kosten voor te schieten en te laten vastzitten in aloë die misschien in meer dan twee jaar niet wordt verkocht.

"Verder zou kunnen worden geantwoord, dat het Gouvernement thans een plan op korte termijn in studie heeft genomen om een oplossing te verkrijgen en dat overwogen wordt tot een aloë-export centrale te komen, die de kleine landbouwers de kosten van het oogsten zal vergoeden, terwijl de aloë onder berusting van het Gouvernement blijft. Het ware echter aan te bevelen, dat de firma Beecham een opgave aan ons doet toekomen van haar jaarlijkse behoeften. Ik zou willen voorstellen, dat het Bestuur van Bonaire aan de Landsregering voorstelt onmiddellijk gelden beschikbaar te stellen om aan de kleine landbouwers indien zij dat wensen, een voorschot te geven voor het snijden van de aloë van fl. 30,00 per kist, onder voorwaarde, dat de aloë in depot wordt gegeven aan het Gouvernement. Het Gouvernement zou een aloë centrale kunnen vormen, die zich zou moeten belasten met de administratie van de voorgeschoten gelden en de controle op de inlevering van de kisten. De Aloë Centrale zou zich ook moeten belasten met de verkoop van de aloë aan het buitenland - niet aan binnenlandse kopers - en de aloë producenten, die een voorschot van het Gouvernement ontvangen, zouden zich moeten verbinden accoord te gaan met de door de Centrale te behalen prijs, Afwikkeling kan geschieden met de diverse eigenaren na ontvangst der afrekening. Ik ben er van overtuigd, dat alleen op deze wijze voor de aloë producerende bevolking iets kan worden gedaan".

Gezaghebber X Krugers schreef daarop dd. 21 augustus 1951 aan de directeur van het Departement Landbouw te Curacao als volgt:

"Naar aanleiding van in hoofde genoemde brief heb ik de eer U het navolgende te berichten.

De door de firma Beecham (northern) Ltd. te St. Helens Lancashire gestelde vragen waren als volgt te beantwoorden.

Ad vraag 1. De aloë-oogst van dit jaar is slecht. De opbrengst is ver beneden het gemiddelde. De reden moet gezocht worden in de volgende feiten:

- a. Er is in de laatste 4 jaren helemaal geen vraag geweest naar aloë.
- b. Om deze reden is er dan ook gedurende dit tijdvak niet geoogst.
- c. Dit heeft als gevolg gehad, dat het onkruid dat altijd tussen de aloë groeit, welig heeft kunnen tieren. Het verwijderen van dit onkruid, dat noodzakelijk moet geschieden voordat men tot het snijden van aloë kan overgaan, kost naar verhouding tot de opbrengst heel veel, niet in het minst in een tijd van hoogconjunctuur die we nu meemaken.
- d. Aangezien de aloë gedurende een 4-tal jaren niet meer geoogst werd, zijn de hiervoor beschikbare werkkrachten verspreid en hebben zich op andere bronnen van inkomsten toegelgd. Dit feit bemoeilijkt in grote mate het aanwerven van nieuwe werkkrachten.
- e. Indien de aloëplant niet geregeld gesneden wordt, gaat de opbrengst van het aloësap van zo'n plant sterk achteruit.
- f. De langdurige regenperiode van het vorig jaar heeft tot gevolg gehad, dat men dit jaar heel laat met de oogst is kunnen beginnen. De hoeveelheid sap vereist voor het indampen van een bepaalde hoeveelheid aloë voor export, is naar verhouding met jaren met een normale regenval, met ongeveer 60% gestegen. (vreemd! es)

Ad vraag 2. De totale hoeveelheid geproduceerde aloë op de Nederlandse Antillen ware mogelijk te Curacao bij de Afdeling Statistiek na te gaan, evenals de hoeveelheden die naar de Verenigde Staten en naar Groot Brittannie zijn verscheept geworden. Dit is hier niet na te gaan. Evenmin is hier na te gaan hoeveel van de naar Groot Brittannie verscheepte aloë gebruikt wordt

voor het extraheren van aloïne.

Ad vraag 3. De productie van aloes zal zeker worden voortgezet. Zelf zou de opbrengst belangrijk kunnen worden opgevoerd. Voorwaarde is echter een vaste afzet tegen een behoorlijke prijs.

Ad vraag 4. Er wordt een beperkte hoeveelheid aloïne geëxtraheerd in de Nederlandse Antillen en het is aannemelijk dat deze extractie zal worden voortgezet.

Verder zou ik willen opmerken, dat de productie-kosten van de aloe zo hoog zijn, dat niemand er zich aan zal wagen, de aloë te oogsten, wanneer er niet een voldoende zekerheid voor export bestaat. Wanneer het aloëverbruik in Engeland de productie van onze eilanden niet belangrijk te boven gaat, zodat de importeurs bij het opkopen van de oogst van een jaar er voor vier jaren genoeg aan hebben, zou het commercieel onverantwoord zijn aan een hogere productie te gaan denken. (De afzet in de Verenigde Staten niet in aanmerking genomen.) Ik ben echter van mening dat dit niet het geval is. Het gaat hier voornamelijk om de prijs en voor wat de uitvoer naar Groot Brittannie betreft, is de devaluatie van het Pond Sterling een zeer belangrijke factor geweest. Opgemerkt dient echter te worden dat de Verenigde Staten de laatste tijd meer interesse beginnen te tonen voor de aloë van onze eilanden, die naar bewezen is, van de beste kwaliteit is.

Resumerende ben ik de mening toegedaan, dat Groot Brittannie voldoende aloë van onze eilanden zou kunnen betrekken, mits zij bereid is een vaste afname te garanderen en er een redelijke prijs voor wil betalen.

Het voorlichtingsinstituut voor het Welvaartsplan Nederlandse Antillen (Dr. J. H. Westermann, directeur) schreef mij op 14 augs. 1951 dat met de huidige stand van de techniek het wellicht mogelijk zou zijn de Bonaireiaanse producten zeezout, dividivipeulen en aloe tot hoogwaardige artikelen te verwerken en hij verzocht mij hem toe te zenden:

- 15 kg zeezout
- 20 kg dividivipeulen
- 10 kg aloësap

Ik heb op die brief uitvoerig geantwoord op 28 augs. 1951 en wel als volgt:

"Uw brief van 14 dezer bereikte mij een paar dagen geleden. Aan de monsters wordt gewerkt en ik verwacht ze deze week te kunnen afzenden. Men zal voorzichtig te werk moeten gaan bij het openmaken van het blik aloësap, daar dit de neiging heeft tot gisting over te gaan. Bij mij vloog eens de inhoud van een fles sap tegen het plafond.

De kist of kisten zullen worden afgezonden aan de heer J.Kreijger, Hoofd van de afd. Voorlichting en Technische Adviezen van de T.N.O. Koningskade 5, Den Haag.

Zout

U weet wellicht dat ik in 1934 heb getracht tot een kleine zout-raffinaderij te komen. Alle tafelszout komt thans van Noord Amerika en Engeland (een enkele maal uit Nederland) en indien mogelijk moeten wij zelf trachten dit artikel aan Curacao en Aruba te leveren. Al geeft het maar aan 10 mensen voortdurend werk, dan is het de moeite waard. Zoudt U en de Heer Kreijger eens willen nagaan hoeveel een kleine tafelszoutfabriek thans moet kosten, aan machines e.d. Het gebouw kunnen wij zelf wel uitrekenen, wanneer wij de benodigde oppervlakte weten.

De Eilandsraad van Bonaire is thans bezig met het ontwerp begroting 1952. Ik ben bezig hierover een rapport met voorstellen op te stellen. In dit rapport vragen wij aan de Regering te willen bezien of de zoutpannen aan de Lage Westkust te Bonaire niet wederom in Gouvernements- handen kunnen overgaan dan wel of er wellicht een gemengd bedrijf van te maken is. Thans is er een directie die te Curacao zit en per jaar rond fl. 7500,00 aan salaris ontvangt, terwijl men voorts tracht nogal goede winsten te maken. Misschien is er een formule te vinden die het mogelijk maakt de pannen aan het Gouvernement over te dragen en de pannen te doen exploiteren, niet hoofdzakelijk met het doel winst te maken, doch hoofdzakelijk met het doel werk te verkrijgen voor de Bonairiaan.

Wanneer wij de arbeiders kunnen bewegen hun beste beentje voor te zetten met de belofte hen te laten meedelen in een voordelig saldo, is er een kans, dat wij tot export in grotere hoeveelheden kunnen komen.

U vraagt voor de kostprijsberekening op te geven tegen welke prijs thans ruw zeezout kan worden verkregen. U wilt dus geen kostprijsberekening van dit ruwe zeezout hebben, doch de prijs waarvoor dit zout te Kralendijk geleverd wordt op het ogenblik. Men levert thans ruw zeezout in zakken van 50 ko. op de pier te Kralendijk voor fl. 28,00 per 1000 ko. Fijn zout (gemalen) fl. 1.20 per 20 ko.

De kostprijsberekening ziet er ongeveer als volgt uit (Ik kan helaas geen zuivere gegevens verkrijgen, omdat ik het beheer niet over de pannen heb en men niet vlot meewerkt om de juiste cijfers te geven):

het oogsten per vat van ong. 130 ko.	
fl. 0,40 is per 1000 ko.	fl. 3,20
loon opzichter	" 0,10
transport naar Kralendijk v/d Witte Pan	" 3,00
v/d Rode Pan	" 4,00
20 zakken a 40c	" 8,00
overhead (schatting)	" 2,00
verbruik materiaal (kruiwagens, schoppen) schatting	" 0,25
verlies door smelten e.d.	?

Men stort het zout tegenwoordig om de een of andere duistere reden niet meer op één grote hoop, doch men laat het op honderden kleine hopen staan. De gevolgen van regen en andere weersinvloeden zijn niet gering. Hierdoor gaat een belangrijk deel van de oogst - waarvoor men heeft betaald !!-weer verloren.

dividivi

Wij kopen thans dividivi op á fl. 0,09 per kilo voor grote partijen en fl. 0,07 voor kleine hoeveelheden (1 zakje van 25 ko. bijv.). De prijs per 1000 ko. peulen komt dus op Cfl. 90,00 en wanneer de zakken er bij moeten worden gerekend op Cfl. 104,00 per 1000 ko.

Er is voortdurend meer vraag naar dan aanbod van dividivi. Wij kunnen het tienvoudige van de productie van ons eiland verkopen. De productie gaat achteruit omdat de oude bomen minder produceren en daarna afsterven. Jonge bomen krijgen geen kans omdat de geiten ze opeten.

In 1935 trachtte ik van het Gouvernement gedaan te krijgen, dat men een dividivi-aanplant zou beginnen; een kleine proef in het begin. Het heeft zeer veel tijd gekost en de sterke arm van Gouv. Van Slobbe moest er bij te pas komen om het gedaan te krijgen. Hiermede bewees men, dat een terrein dat afgesloten is van geiten e.d. meer plantengroei krijgt en voornamelijk nieuwe dividivi (de proef geschiedde in een streek met dividivi bomen.) Ik zelf nam een proef op een andere wijze, nl. door gaten te graven in een cirkel om de dividiviboom heen. Uit de doorbroken wortels schoten scheuten omhoog die gemakkelijk in het leven bleven, daar zij gevoed werden door de wortels van de oude boom.

Een paar jaar geleden nam het Gouvernement hier een proef op een wijze die deed vermoeden dat men de zaak moedwillig wilde laten mislukken. Op een plateau in de buurt van "Guatemala" groef men in de droge tijd(!) een aantal gaten en stopte daar plantjes in. Toen vroeg men aan Onze Lieve Heer of Hij het voldoende wilde laten regenen en daarop droogden de plantjes uit want er kwam geen regen. Zelfs vond ik gaten waarin men takjes van de boom had gedaan. Er kwam natuurlijk niets van terecht. Toch blijf ik van mening, dat men iets aan de dividivi vernieuwing moet doen. Zo zal de boom langzaam uitsterven.

aloë

Men betaalt thans voor het snijden van de aloë Cfl. 2.50 per tobbe. Een tobbe is een leeg kerosineblik van 5 gallon. Voor 300 gallon, genoemd in Uw brief van 14 augustus, betaalt men dus thans Cfl. 150,00.

Cfl. 2,50 per tobbe is een recordprijs. U schrijft over het "verkrijgen" van aloesap. De eigenaar van een plantage verkrijgt het sap dus voor Cfl. 2,50 per ⁵gallon van 3.72 Liter, waarbij moet worden geteld het gebruik van snijbakken, kerosineblikken en lege drums een en ander om het sap te vergaren en op te slaan. Indien een fabrikant van aloëpoeder het sap zou moeten kopen, moet hij meer betalen om het verkopen van het sap aantrekkelijk te maken.

Is U geïnteresseerd in een berekening van de kostprijs van de aloëhars? Dan gaarne Uw bericht.

Sedert een aantal jaren sterven hier grote oppervlakten aloëplanten af. Ik heb indertijd monsters planten en grond verzonden naar de Agriculture Garden te Trinidad, naar Paramaribo en ik meen ook naar Amsterdam teneinde de "ziekte" te ontdekken. Men antwoordde, dat de ziekte niets anders was dan de vele regen en dat de plant niet tegen zoveel vocht kan. Dit leek logisch, doch overal op Bonaire zie ik thans aloë sterven. De buitenbladeren worden eerst geel en later de rest en de plant valt om. De wortels blijken dan vergaan te zijn en men vindt er torretjes in. Men nam hier aan dat de torretjes de afsterving veroorzaakten, doch ik was van mening, dat de torretjes op de afsterving (vocht) afkwamen. Het afsterven geschiedt thans op plaatsen waar vocht (regen) niet de oorzaak KAN zijn. Op plaatsen die kalkachtig zijn, die licht hellend zijn, zodat geen water er kan blijven staan, sterven de planten af. Niemand schijnt enige raad te weten en het komt mij voor dat raad (en daad) dringend nodig zijn. Op welke wijze moet dit worden aangepakt? Natuurlijk zouden een aantal grootgrondbezitters zich een deskundige kunnen aanmeten, doch daarvan komt niets. Het lijkt mij nodig dat iemand opgezocht wordt die van dergelijke planten iets weet en die ook op Aruba gaat rondkijken - waar ik niet weet of er een ziekte is - en dan bij ons. Het afsterven is werkelijk ernstig.

Het is een heel epistel geworden, over zaken, die niet tot de eigenlijke beantwoording van Uw brief behoren. Daar ik weet dat een en ander wel Uw belangstelling heeft, ben ik kaar wat aan het doortikken gegaan. Mocht ik hier of daar iets hebben gezegd, dat niet duidelijk is, dan hoor ik het gaarne. "

Op 30 september 1951 maakte ik wederom een kostprijsberekening van de aloë gebaseerd op de loonkosten enz. van die tijd. Deze was als volgt:

KOSTPRIJSBEREKENING ALOEHARS.

a. schoonmaken en losbreken van terrein per H.A.		
3 dagen tractorhuur á fl. 35,00	fl. 105,00	
b. aankoop aloëplantjes 10.000 a 1c	100,00	
c. plantloon en schoonmaken der plantjes	150,00	

	fl. 355,00	
d. gedeeld door 15 is per jaar		f. 23,66
e. omheining per H.A. (4 x 100 M)	fl. 320,00	
f. 160 palen á fl. 1,00	" 160,00	
g. gaten, gaas spannen, krammen	" 60,00	

	fl. 540,00	
h. gedeeld door 15 is per jaar		f. 36,00
i. schoonmaken van het terrein per jaar	" 30,00	
j. snijloon gemiddeld 45 tobben per jaar		
per H.A. á fl. 2,50 per tobbe (18 liter)	" 112,50	
k. kookloon á fl. 4,00 per kookpot(wea) 3 potten	" 12,00	
l. brandstof 3 x fl. 4,00	" 12,00	
m. kist en verpakking per kist f.2,10; 4 kisten	" 8,40	
n. vracht van grond naar schip	" 2,00	
o. totale productiekosten per 4 kisten		f. 236,56
(nettogewicht van deze 4 kisten is ongeveer 211 ko.)		
p. de opbrengst is thans ongeveer fl. 1,70 per ko. na aftrek van alle vracht en kosten tot New York 211 ko. á 1.70 is		f. 358,70

q de winst zou dus per jaar zijn		f. 122,14

waarbij echter de punten die op de bijlage zijn vermeld niet uit het oog mogen worden verloren.

OPMERKINGEN inzake de Kostprijsberekening van aloehars.

Alvorens enige opmerkingen te maken ten aanzien van de genummerde posten zou ik willen vertellen, wat in de loop van dit jaar geschied is met een stuk grond, dat een Bonairiaanse in huur heeft van het Gouvernement en welk stuk grond enige jaren lang werd verwaarloosd. De betrokken Bonairiaanse (Maria Pourier te Rincon) woont thans sedert een aantal jaren te Aruba en heeft in die tijd (ik meen 6 jaren) geen aloë laten snijden, noch de aanplant laten schoonmaken. De grootte van het beplante stuk grond kon ik niet bepalen; het is zeer grillig gevormd. Men vertelde mij echter, dat er vroeger meer dan 20 kisten aloëhars verkregen werden.

Zij liet mij vragen of ik de aloë dit jaar wilde laten snijden en de gelden hiervoor benodigd dus wilde voorschieten. Hoewel ik vreesde, dat de onkosten dit jaar niet gedekt zouden worden, besloot ik gevolg te geven aan het verzoek, omdat dit een gelegenheid was gegevens te verkrijgen van grond die gedurende een aantal jaren aan zijn lot werd overgelaten en een vergelijking met vroeger te treffen. Waarbij dient opgemerkt te worden, dat ik geen juiste gegevens heb van vroeger en moet afgaan op mededelingen. Ik heb haar echter laten vragen ook het volgende jaar door mij te laten oogsten en dan zal het interessant zijn of mijn verwachtingen - grotere opbrengst - juist zullen zijn.

Terwijl op bijgaande kosten berekening fl. 30,00 per jaar uitgetrokken wordt voor het schoonmaken van een terrein, dat gemiddeld 4 kisten aloëhars oplevert, moest dit jaar voor het betrekkelijke verwaarloosde terrein, dat totaal slechts 9 1/2 kisten aloëhars opleverde, fl. 370,50 worden betaald. Niet alle terreinen zullen in 6 jaar zó vuil worden, doch het schoonmaken na een aantal jaren zal immer meer kosten dan het jaarlijkse bedrag vermenigvuldigd met het aantal jaren.

Er bleef dan ook een schuld open staan van fl. 294,39, die hopelijk het volgende jaar zal worden goedgeemaakt.

Een ander verschijnsel was, dat de aloë "traag" liep, d.w.z. alsof het sap met minder kracht uit de bladeren lekte. Dit stemt overeen met hetgeen oude mensen zeggen: aloë die niet jaarlijks gesneden wordt, gaat niet alleen in hoeveelheid sap achteruit, doch ook het sap loopt langzamer. Het volgende jaar zal blijken of de traagheid verdwenen is.

- - - - -

- a. er zullen terreinen zijn die belangrijker minder kosten
- b. de prijs van 1 ct. per plantje is een schatting. Vroeger werden de plantjes door mij verkocht voor een halve cent; niemand anders deed dit. Er zijn thans in jaren geen plantjes verkocht.
- d. Men stelt de productietijd wel op 10 jaar. Ik zou de totale termijn op 15 jaar willen stellen; de praktijk wees uit dat dit kan. De eerste paar jaar is voorts de productie minimaal.
- h. Ook een omheining gaat tenminste 15 jaar mee.
- i. een kleine eigenaar maakt zelf schoon; na zijn normale werktijd.
- j. er bestaan geen gegevens over een goed onderhouden nieuw geplant terrein. de schatting kan te laag of te hoog zijn.
- k. en l. een kleine grondeigenaar (of huurder) zal zelf koken en zelf zijn brandstof verzamelen (Brandstof zijn oude cactusbomen). Hij verliest echter natuurlijk zijn eigen werldag.
- m. dit jaar werd voor een kist aloëhars een hoeveelheid van 11 tobbensap gebruikt (200 liter ongeveer). Er zijn soms velden waar men slechts 10 tobben nodig had. In andere jaren kreeg men meestal per 20 tobben 1 1/2 kist. Soms was het aantal benodigde tobben nog hoger.
- n. de opbrengst was een jaar geleden 75ct. per kilo. Thans fl. 1,70. Prijs zal vermoedelijk nog iets stijgen. Men tracht door aloë vast te houden de prijs te New York omhoog te jagen. Is m.i. nogal gevraagd, daar Zuid Afrika een grote productie (lager in aloïne) heeft.

Op 31 oktober 1952 schreef de firma Kambert & Co. te Liverpool een brief aan het Dept. van Landbouw. Het is een interessante brief.

De tekst luidde;

"You may have seen some correspondence which passed between us and Mr. Beaujon on the subject of Aloës from Curacao, and we wish to re-open this matter, as we are getting continual complaints from buyers in this country of the gradually decreasing Aloin content of the Curacao Aloes, to the extent that certain shipments have only given about 12% Aloin, that is not much better than the Cape quality, normally looked upon as having only one-third of the value of the Curacao.

We have, as Agents in this Country for Mr. Addison W. Croes, had considerable correspondence with that gentlemen, and we are sending him a copy of this letter, quite recently on this question, and we are to undertake in due time certain investigations into the properties of Liquid Aloes as compared with the normal shipments of Solid, but it does seem to us as if there is something more behind all this, as it has been suggested to us by Mr. Croes that the Aloes now being shipped are the product of all old fields which would not normally give full return of Aloin.

This results in buyers turning over to the Cape material, which is obviously not in the interests of the Netherlands West Indies.

Long since we suggested, to meet certain aspects of the Aloe business, that drying should be adopted at a centralised station. We still think that is one very good answer to some of the problems - those of adulteration, high moisture content, lack of standardisation, and so on - but it is obvious now that only the highest possible grade of Aloë should be shipped, whether it eventually be spray dried or produced in the normal fashion.

"It would be most interesting to know if your Department can confirm if fresh plantings have taken place, and, if this is the case, when Aloës of the highest possible strength are likely to be available for shipment to this country, and whether there is a definite plan to continue planting, so that the standard can be maintained.

We remember Mr. Beaujohn's great interest in this matter, and his visit to this country, when we had the pleasure of entertaining him, and taking him out to the works of one of our largest buyers, so we hope that, with those connections, we may work together with your goodself for a general improvement of the business, which we feel sure must be so valuable to the Netherlands West Indies."

Men spreekt hierin dus over het maken aloëpoeder door het sproei systeem (dat Delft had uitgeprobeerd) en men raadde een Centrale aan. Een centrale waarover ik reeds 16 jaar aan het schrijven was !
Ik weet niet hoe de reactie is geweest van het dept. Landbouw enz. te Curacao.

Op 20 nov. 1952 deelde ik de Gezaghebber mede dat New York rapporteerde dat Venezuela aloë had verkocht tegen \$ 0.34 per lb. ex dock New York, terwijl de leveranciers in de Nederlandse Antillen \$ 0.37 vroegen.
Het was een waarschuwing aan ons dat niet alleen ^{wij} aloë ter verkoop hadden !
De New Yorkse markt was in de jaren 1953 en 1954 lusteloos. Men schreef:

"The sales are very few and far apart and most probably the aloës may have to be hold for a long time without knowing what the buyers ideas as to the price may be when the buyers would come into the market".

In 1954 was de notering te New York dan ook slechts \$ 0.28 per lb.
Op 2 febr. 1956 deelde het Bestuurscollege aan de Eilandsraad mede, dat een arbeider een 1/2 a 1 1/2 blik aloë per dag kon vullen.
Voor een blik werd fl. 2,25 betaald. Op 5 maart 1956 moest het BC aan de Eilandsraad mededelen dat de informatie dd. 2 februari op een misverstand beruhte. Deze was dan ook volkomen foutief.

Het bleek dat de firma J.J. Debrot Sucs. (Slagbaai) geen arbeiders kon krijgen en het Bestuurscollege bood aan behulpzaam te zijn bij de aanwerving van arbeidskrachten. Er was alle reden voor bezorgdheid van de firma Debrot want de prijs van de aloë was tamelijk snel sinds 1955 en in 1956 gestegen tot 44c per lb. De prijs bleef langzaam stijgen tot eind 1958 toen een notering van \$ 0.49 werd bereikt. In het daarop volgende jaar zette een snelle daling in.

De grafiek die achter dit opstel is gehecht laat de stijgingen en dalingen vanaf 1922 zien. Gedurende de tweede wereldoorlog steeg de prijs tot het ongekend hoge peil van 66 dollar centen per lb. (geen kopers) om vervolgens te dalen tot 23c. Vervolgens steeg de prijs in 1951 tot 41c om vervolgens weer te dalen tot 23c. Daarna steeg de prijs in 1951 tot 41c., daalde daarna tot 28c om in 1958/59 weer tot 49c te stijgen. Een overeenkomst met de oorlogen die gevoerd werden springt in het oog: de wereldoorlog, Korrea en Vietnam.

Een ander overzicht dat hierbij gaat laat de exportcijfers van Bonaire naar het buitenland zien. Dit zijn geen productiecijfers, zoals reeds tevoren werd opgemerkt, immers er werd regelmatig aloë naar Aruba en ook wel naar Curacao verkocht, die niet in de statistiek werd opgenomen. De cijfers hiervan zijn helaas niet bekend.

De economie van Bonaire ging vooruit. De animo om te werken in de aloë-velden (in het algemeen in de landbouw) nam af, de lonen die verdiend werden waren hoog, te hoog om het aloëdbedrijf in stand te houden. Zoals wij zagen kunnen de prijzen plotseling stijgen, doch ook plotseling dalen. Bonaire's handelaren waren niet kapitaalkrchtig genoeg om aloë in een baise tijd te kopen en te bewaren, soms enige jaren lang. Daarom ging de aloëindustrie dood.

Op 20 mei 1957 schreef ik aan Dr. Ir. Percy Cohen Henriquez en ik noemde een aantal punten op, tw.:

Bij de vele problemen die U al hebt, kom ik er nog een bij doen, opdat U, wanneer het eens slap mocht zijn in zaken, Uw aandacht er aan kunt geven.

ALOE, is nog steeds een gewild artikel. De vraag is veel en veel groter dan de productie.

ALOE-VLIES. Men is meer dan een jaar in Florida bezig met het nemen van proeven met het aloë-vliesje. Dit vliesje zou wonden die door atoombestraling ontstaan zijn, genezen. Oude mensen van Bonaire weten, dat hun ouders vroeger branden andere wonden met een opengesneden aloëblad bedekten. Dat bevordert de genezing. Waarmee ik maar wil zeggen dat die atoomwondengenezers niets nieuws hebben ontdekt.

Misschien kunt U zich herinneren dat wij in 1939 het aloesnijden hebben bekeken. Ik heb toen verteld, dat er door onoordeelkundig snijden ongeveer 25% verloren gaat, doch dat de "Boeren" van Bonaire net zo eigenwijs zijn als de boeren in Nederland en niet van de oude methode willen afwijken. U opperde toen ^{het} de idee om een machine te gebruiken. Gezien de oneffenheid van de terreinen is het niet mogelijk om dit te doen was onze conclusie.

Er is nu pas in Bonaire een filmpje vertoond, waarin men liet zien hoe ^{men} in Miami (in elk geval Florida) celery snijdt met een kleine machine. Dus niet zo'n mal groot ding als waarmee men koren maait. Het is wellicht de moeite waard er in te duiken en wel om de volgende redenen:

- a. men kan niet voldoende arbeiders (arbeidsters) krijgen om de aloë te snijden;
- b. dit komt door dat er tegenwoordig minder armoede is dan vroeger, al zegt men het tegendeel. De lonen zijn veel hoger dan vroeger en de behoeften van de bevolking hebben daarmee geen gelijke tred gehouden (ook al weer: al beweert men het tegendeel).
- c. de aloë is oud en men heeft geen geld om de aloë opnieuw te planten. De aloë van geheel Bonaire praktisch moet vernieuwd worden.
- d. indien nu de middelen gevonden kunnen worden om de aloë te vernieuwen (landbouwcredietbank met leningen waarvan de terugbetaling over 15 jaar wordt uitgestreken) zou men de aloë op een andere manier moeten planten. Men zou het zo moeten doen dat een machientje de oogst kan verrichten.

- e. ik denk hierbij aan een kleine machine (zoals die van de celery) doch waarnaast een bakje zou moeten zijn om de aloëbladeren op te vangen. Want als ze op de grond vallen zijn we het sap kwijt. Het bakje of bak zou moeten worden gelegegd en de bladeren zouden moeten worden gewassen met (miet te koud) water. Men krijgt dan wel sterk verdund sap, doch in elk geval meer daar niets verloren gaat.
- f. op deze wijze zou men de aloëcultuur nieuw leven kunnen inblazen.
- g. Mevr. Kwiers, de vrouw van Ir. Pieters Kwiers, te Bonaire, die ook aan Wageningen studeerde zegt dan in de bladeren nog een substantie is die uitgeperst kan worden en die dan ook bruikbaar is. Dus dat zou naast de gewone aloë een nieuwe productie kunnen worden.

En hiermede hoop ik Uw denk-machine weer iets gegeven te hebben."

ATOOM-WONDEN.

In 1957 kregen wij (HMB) een brief van Dr. A. Farkas te Miami, die eigenaar was van de firma Farkas Chemical Corp. te New York. Dr. Farkas meende te hebben ontdekt dat aloë wonden kan genezen die ontstaan waren door de stralingen van atoombomben. Dit verwonderde mij niet zo heel erg, omdat aloë te Bonaire door de oudere generatie werd gebruikt om genezing van allerlei wonden te bevorderen en met succes. (Zie mijn brief d.d. 20 mei 1957 aan Dr. Ir. Persey Cohen Henriquez).

Hij wenste de beschikking te krijgen over een aantal bladeren van onze aloë en hij verzocht die naar Miami te zenden. Vooraf moest elk blad gereinigd worden en in plastik zakken worden verpakt teneinde moeilijkheden met de douane van de U.S.A. te vermijden. Dr. Farkas zocht contact met het kantoor van de KLM te Miami en vertelde daar dat hij aloëbladeren van de gehele wereld trachtte te verkrijgen om proeven te nemen. Hij had reeds contact met firma's in Zuid Afrika.

Ik heb hem verscheidene zendingen bladeren met de KLM (free of freight) toegezonden, Uit de correspondentie bleek dat ^{het} hem niet te doen was het aloesap te ontvangen, doch de bladeren, want, zo schreef hij, onder het blad was een hoeveelheid "gel" het middel tegen de brandwonden ~~bevechten~~ dat hij zocht.

Op 19 juli 1957 moest ik aan de KLM te Miami vragen aan Dr. Farkas voor te stellen contact te zoeken met Gezaghebber Van Hesteren, die beter in staat zou zijn aloëbladeren van diverse plantages aan hem te doen toekomen, omdat wij zelf geen aloëgronden hadden.

In november 1958 deelde Dr. Farkas aan de KLM te Miami mede, dat hij gereed was om met de productie van zijn product te beginnen, doch dat hij niet in staat was ^{aan} de luchtvracht die hoger was dan 10 \$ centen te betalen omdat hij maar een klein gedeelte van de bladeren nodig had. De KLM vroeg ons de prijs van de bladeren op te geven, waarna men zou nagaan of er iets aan de vracht te doen was.

Gezien de kosten aan het vergaren, verpakken en verschepen van de bladeren verbonden, deelden wij aan de KLM mede, dat het o.i. voordeliger zou zijn het gedeelte dat Dr. Farkas uit de bladeren nodig had te Bonaire er uit te halen en dat kleine deel per KLM te verschepen. Wij voegden aan dit advies toe: (op 10 november 1958)

"Indien dit werkelijk een ernstige zaak is, achten wij de mogelijkheid aanwezig, dat de Regering of het Bestuurscollege van Bonaire hem in de kosten van een onderzoek te Bonaire en de daar te nemen proeven, tegemoet komt".

Op 10 december schreef de KLM dat Dr. Farkas een onverwachte reis naar Aruba had gemaakt en contact had opgenomen met de heer Eman en andere belanghebbenden op dat eiland. Hij zei een pilot plant bij Miami op te richten en verwachtte aan te vangen met een vervoer van 1000 lb. per dag, dat later wel zou kunnen worden opgevoerd tot 50000 lb. per dag. Veel zou afhangen of het mogelijk zou zijn te voldoen aan de strenge "plant quarantine" (betrekking hebbende op het oogsten en verpakken waardoor een ongestoorde import mogelijk zou zijn. Ik geloofde niet dat er ooit zaken zouden kunnen worden gedaan tegen de lage prijs die Dr. Farkas kon betalen. Hij wilde een vrachttarief hebben van 5c en wenste nu een lage notering te hebben van bladeren, die gewaaien moesten worden (stuk voor stuk), verpakt en verscheept.

Hij wilde dus aanvangen met 1000 lb. per dag, dus ruwweg gezegd 30.000 lb. per maand en van die hoeveelheid had hij slechts een klein deel nodig (de "gel") die onder het bladoppervlak aanwezig is. Tegen 5c per lb. zou dat een vracht zijn van \$ 1500.00 per maand. Bij onze proeven constateerden wij dat 1293 bladeren na het lekken 163 KG wogen. 1 blad woog dus ongeveer 3720 bladeren per dag nodig. Wanneer iemand zou beginnen de afgesneden te vergaren zou hij een prijs aan de eigenaar van de grond moeten betalen, dan dienen de bladeren verzameld te worden ^{EN}, naar een wasinrichting gebracht worden, daar stuk voor stuk gewassen te worden en dan mogelijk in plastic verpakt naar het vliegveld worden gebracht. Ik zag geen kans een verstandig woord over een te verwachte prijs te zeggen. Ik vond het plan om de bladeren naar Miami te verzenden in plaats te Bonaire de "gel" er uit te halen zo onrealistisch dat ik niet bereid was de kosten te maken voor een proefneming. Ik had reeds de ondervinding hoeveel tijd het kost een klein aantal bladeren goed te wassen. In het kort ik vond het plan van Dr. Farkas waanzin.

Ook te Aruba was men blijkbaar van de zelfde mening, want er vonden, voor zover ik weet, geen verzending van bladeren plaats.

EINDE VAN DE ALOE-EXPORT.

Ik maakte in september 1958 een tweetal memo's over de aloë, die weergaven hoe treurig het met de aloë en met de werklust op ons eiland was gesteld. Hieronder volgt de tekst:

- a. 1. Slagbaai wordt gesloten;
 2. Karpatha en Braziel zijn nagenoeg uitgestorven;
 3. op Washington wordt nagenoeg niet meer gewerkt.
- Dit is ongeveer 1/5 van geheel Bonaire; maar zeker de helft van "bewerkbaar" Bonaire.
- b. de export van aloë loopt achteruit; er wordt niet meer gesneden omdat:

de aloë oud is en niet werd vernieuwd door gebrek aan kapitaal; de arbeiders liever fl. 6,00 (ongeveer) per dag "verdienen" met het leunen op schoppen en pieken dan fl. 12,00 per dag met aloë snijden, want dan moet men transpireren.

Winst en kostprijsberekening aloë

Op het ogenblik is de opbrengst (C (cost) & F (Freight)
New York \$ 0.52 per lb.

1 kist aloë weegt bruto ongeveer	60	ko.
tarra 12%	7.2	ko.
netto	52.8	ko.

gelijk aan ongeveer 116 lb.

deze brengen in New York op 116 x \$ 0.52 is	\$ 60.32
a 1,885	NAFl. 113,70
de vracht Curacao-New York is per kist	" 2,05
netto opbrengst	NAFl. 111,65

nodig voor 1 kist:

11 blikken sap á fl. 2,50 is	fl. 27,50
kookloon	5,00
kookmateriaal (flambeeuw)	7,50
1 lege kist	2,50
verpakken, merken, spijkeren	1,00
truckhuur naar Playa (v. Rincon)	1,00
vracht Bonaire-Curacao	1,00

NAFl. 45,50

winst (~~meer dan~~ 150% !!)

NAFL. 66,15

Van deze bruto winst moeten afgetrokken worden de kosten die gemaakt worden om het terrein schoon te maken vóór het snijden. Dan is bij de een nihil en bij de andere kan het wel oplopen tot fl. 10,00 per kist.
Dat hangt van het terrein af.

De verkoopprijs aan de aloë-exporteur is thans fl. 1,95 per kilo. Dat is per kist ongeveer fl. 103,35. De winst is dan ongeveer fl. 57,85. Indien men de snijder fl. 4,00 per blik zou geven in plaats van fl. 2,50 dan blijft er toch nog altijd een goede winst over !!

De export bedroeg in 1954	68 ton
1955	52 ton
1956	42 ton
1957	27 ton

Indien de arbeiders zouden willen WERKEN in plaats van te leunen op schoppen en pieken, dan zou men de aloë productie THANS gemakkelijk op 80 ton kunnen brengen. Indien men de aloë aanplant zou vernieuwen - onder deskundig toezicht van Ir. Kwiers - dan zou de productie in enige jaren verdubbeld kunnen worden.
Een productie van 80 ton zou aan meerdere inkomsten fl. 100.000,00 per jaar geven.
Een verdubbeling van die hoeveelheid zou na enige jaren fl. 250.000,00 meer inkomsten geven, gebaseerd op de huidige prijs.

Het vorenstaande werd getikt in 1958. Intussen is er wel het een en ander veranderd. In de werklust is geen verbetering gekomen; integendeel. Voor het werk in de aloëvelden is de belangstelling nihil. Achter dit opstel is een berekening, waaruit men kan zien wat de opbrengst te New York moet zijn, indien men het snijloon betalen zou, gebaseerd op het dagloon van een arbeider in de bouwvakken bijv. van 1980.

Op 1 juni 1961 schreef ik aan het Dept. of Commerce of the State of New York dat sinds Bonaire een zending aloë naar New York zond in mei 1960 geen enkele kist meer verkocht werd. Sto. Domingo bood tegen een lagere prijs hun aloë aan, waardoor de prijs zakte van 47c naar 32c per lb. en ik vroeg te willen nagaan wat de reden was. Het dept. antwoordde op 5 juli 1961 dat "the market fluctuate from *season to season*". Verder deelde men mede dat de Nederlandse Antillen de grootste leverancier van aloë waren.

Cijfers:

totale import in 1960 (alle landen)	579.142 lb.	waarde \$ 147.095
import van de Nederlandse Antillen	183.264 lb.	waarde 94.249

Import van alle landen in 1961: (*MONTHLY TOTALS*)

Januari	11.996 lb.	\$ 3.948,00
februari	13.764 lb.	3.982,00
maart	3.557 lb.	1.343,00

Het valt op dat de gemiddelde prijs in 1950 voor alle landen was \$ 147.095 : 579.142 = \$ 0.25 per lb.

en van de Nederlandse Antillen:

\$ 94.249 : 183.264 is \$ 0.51 per lb.

Dus voor onze eilanden tweemaal zo veel.

Voor zover ik weet had Sto. Domingo in de dertiger jaren geen aloë.

Dank zij de activiteiten van een lid van de Staten, die mogelijk alleen uit was op persoonlijk voordeel, werden duizenden aloëplantjes van Bonaire naar Sto. Domingo gezonden. Het resultaat zien wij hierboven.

In Sto. Domingo werd *blijkbaar* wel gewerkt op de aloëvelden, doch de productie was nog klein.

In september 1960 vroeg de firma Biddle Sawyer Corp. te New York of wij aloë konden leveren, de prijs, de hoeveelheid en of wij monsters konden zenden. Zoals ik tevoren heb vermeld was het niet mogelijk monsters te zenden door de uiteen lopende kwaliteit van de diverse *producten*.

Wij hadden 30 kisten in voorraad en van deze kisten, die van één producent waren, zonden wij een monster en wij vroegen een prijs van \$ 0.50 per lb.

Het antwoord was dat onze prijs goed was en men vroeg een korting te verlenen.

Het monster dat wij gezonden hadden arriveerde nimmer en wij zonden een nieuw monster en deelde mede, dat wij nog 50 kisten meer konden aanbieden. Tot onze verbazing schreef de firma dat het monster ontvangen was, doch dat men niet kon kopen omdat het aloëgehalte slechts 13% was. Zij waren gewend aloë te kopen die een aloëgehalte van 30 tot 35%. (Zie hoofdstuk aloë).

VERKOOP EN PRIJZEN.

a. een gedeelte van de aloë van Bonaire wordt aan handelaren te Curacao en Aruba verkocht, die het product hoofdzakelijk te New York en Londen *verkoopen* ^{OKTEN} via *commissi* ^{NAI} ~~commissi~~.

b. het grootste gedeelte van de aloë wordt meestal direct van hier naar New York verscheept (vaak via Curacao wanneer het schip Bonaire niet kon aanlopen) en te New York werd het via *commissi* ^{IRS} ~~commissi~~ doorverkocht aan de verbruikers, *ook wel naar Engeland*.

Bij verkoop aan een handelaar op de andere eilanden ontvangt de producent te Bonaire ongeveer 20 cent per kilo minder, dan wanneer hij ze direct naar het buitenland zou hebben verkocht.

Wanneer de commissionair te New York een cliënt heeft die aloë nodig heeft, ^{dan} deelt hij dat aan een of ^{MEER} ~~ander~~ producenten mee, hetzij per telegram of per brief. Meestal geeft hij dan de prijs op die daar behaald kan worden.

Is men te Bonaire van mening dat er een prijsstijging te verwachten is ^A ~~dan~~ zendt men een tegen-offerte en wanneer overeenstemming tussen producent en New York is bereikt, wordt zo spoedig mogelijk verscheept.

De overeengekomen prijs is altijd c(ost) ^{AND} ~~i(n)surance~~ f(reight) New York. De verkoper maakt een factuur, waarop de bruto gewichten staan vermeld, 12% wordt afgetrokken voor de tarra (het gewicht van de verpakking), de aan de tussenpersoon toekomende commissie wordt afgetrokken en voor het netto bedrag van de factuur wordt een zichtwissel met documenten getrokken, die door de Bank - in die tijd Maduro ^{de} Bank gehonoreerd wordt. De verkoper te Bonaire kon dan direct aan degenen van wie hij de aloë kocht het verschuldigde betalen.

De vracht Bonaire-Curacao werd aan de schoener betaald, die de aloë naar Curacao bracht en de vracht Curacao-New York werd via de agent van de KNSM te Bonaire aan de scheepvaartmaatschappij betaald.

Het was ook mogelijk aloë in consignatie naar New York te zenden. Van deze methode werd nagenoeg geen gebruik gemaakt omdat de opslagkosten te New York niet mis waren en de geïnteresseerden wel gebruik wisten te maken van een partij die daar lag te wachten, terwijl de opslagkosten stegen, door een lagere prijs te bieden dan die welke hij zou moeten betalen indien per telegram direct te Bonaire werd gekocht.

Het Dept. Accountantsdienst, Sociale-en Economische Zaken te Curacao (dat zijn thans drie departementen) was zeer actief. Het Hoofd van het departement was Drs. L.F. Jansen, die de landbouwvereniging voortdurend namen van firma's opgaf die aloë van Bonaire wensten te kopen. Wij hadden een abonnement genomen op een weekblad dat de New York verscheen, genaamd Oil, Paint and Drug Reporter. Dit weekblad gaf wekelijks de prijzen van producten die in New York werden aangevoerd, alsmede de landen van herkomst en de hoeveelheden. De prijzen voor aloë waren veel hoger dan de prijs die wij konden verkrijgen. Veel werd hierover geschreven en herhaaldelijk werd getracht aloë direct aan de verbruikers te verkopen. Dus zonder tussenkomst van makelaars te New York. Het is nimmer gelukt. De reden was misschien dat de autoriteiten in de U.S.A. geen vergunningen afgaven aan de verbruikers om zelf te importeren, dus zonder tussenkomst van de makelaars of ¹⁸⁵commissionaires.

En de fabrikanten waren bevreesd dat wanneer zij direct zouden importeren - stel dat één keer zou gelukken - zij door de makelaars op een black list zouden worden gezet en later geen offerten zouden doorgegeven zouden krijgen. Zij zouden dan nog duurder moeten kopen bij tussenhandelaars. Wij vermoedden ook dat de ¹⁸⁵commissionaire ook wel voor eigen rekening kochten bij een stijgende markt. Het verschil tussen de prijzen van de Oil, Paint and Drugreporter en de prijzen die wij konden bedingen scheelden wel 30 a 40% !!

Wij hebben in 1939 inlichtingen gevraagd. Een commissionnair schreef:

"The price quoted in the Oil, Paint and Drug Reporter for aloës are retail prices charged by the dealers for small quantities of say 25 lb, 50 lb. or 100 lb. "

De Oil, Paint and Drug Reporter schreef:

"Replying to your letter of November 2nd the prices of "Curacao aloes as quoted by us represents the price at "which importers in this market sell to manufacturing "consumers.

"We appreciate that the price you obtain, which you state "is 37c a pound, is out of line with the price we quote but "in justice to our readers we do not print primary market "prices for they cannot obtain these prices from the importers "and dealers here to whom you sell.

"If you desire to obtain direct connections with manufacturing "consumers we can suggest no better way than for you to "advertise as primary market factors seeking direct shipment "to the consumers on terms agreed upon between you and them".

Wij plaatsen één advertentie, doch na een gesprek met de handels attaché van de Nederlandse ambassade in de U.S.A. hebben wij dat niet meer gedaan. Wij zouden waarschijnlijk, zo luidde het advies, boven op de tenen van de makelaars en ¹⁸⁵commissionaires zijn gaan staan en mogelijk voor een poosje geboycot worden ! Tot zover de methode van verkoop van onze aloë.

-0-

De aloë heeft veel up and downs gekend. De grafiek die achter dit aloë-hoofdstuk is gehecht, spreekt duidelijke taal.

In 1929 ontstond te New York een geweldige paniek op de beurs.

Aandelen kelderden met grote sprongen. Zeer velen, die aandelen hadden gekocht tegen een laag contant bedrag noesten grote sommen bijstorten en wanneer dat niet ging werden de aandelen voor een ~~zeer~~ lage koers verkocht met gevolg dat veel zaken failliet gingen. Ook te Curacao en Aruba vielen zware klappen.

Maar niet alleen aandelen daalden, ook de ingevoerde producten daalden zeer in prijs. De verkoopprijs van aloë daalde tot 6 dollarcenten per lb. en de dollar devalueerde tot fl. 1.50 in 1933. Die was tot 1932 nog fl. 2.50 waard geweest. Zoals reeds vermeld werd in 1932 op initiatief van Gouverneur B.Th. van Slobbe te Bonaire een landbouwvereniging opgericht.

Nu de aloë zo ver gedaald was, dat het niet mogelijk was het product lonend te verkopen, kon de vereniging bijspringen en de hulp van het Gouvernement inroepen.

De Landbouwvereniging stelde voor dat het Gouvernement een voorschot zou verstrekken van fl. 5,00 per kist aloë en deze aloë werd opgeslagen in het douaneentrepot. Fl. 5,00 was niet veel, doch men kon blijven oogsten. Met deze vijf gulden konden de aloesnijdsters aan het werk blijven. Honderden kisten werden opgeslagen in het entrepot.

En toen later de prijzen stegen en dat was in 1934 in welk jaar een prijs genoteerd werd van 14 dollar centen per lb. trachtte Bonaire de aloë op de New Yorkse markt te plaatsen. Maar op 10 maart 1934 kregen wij bericht uit New York dat de heer A.W.Croes van Aruba een grote partij op de markt had gegooit tegen 10 cent per lb., waardoor de markt totaal ontwricht geraakte.

Wij weigerden tegen die prijs te verkopen omdat de markt tekenen van opleving gaf en er geen tekenen van zwakte te bespeuren viel. In september 1934 werd een partij aloë door Bonaire verkocht tegen 15cent per lb. en in juni 1935 voor 17 cent. Wij hadden dus goed gegokt !! In 1933 werd getracht ~~afzet~~ voor ons product afzet in Europa te vinden. Het bezwaar dat wij uit Europa ontmoetten was: de aloë uit Zuid Afrika is lichtbruin en die van Bonaire is donkerbruin. Aan de Consul van Nederland te Kaapstad werden inlichtingen gevraagd. Er werd wel antwoord ontvangen, doch veel vertelde men ons niet. Uit Engeland werd bericht ontvangen dat men vaak aan de kwaliteit van Zuid Afrika de voorkeur gaf.

In dit zelfde jaar ontvingen wij een rapport uit Italië van de Nederlandse Consul te Milaan en dat rapport gaf een ander licht op de kwaliteit van onze aloë. De consul rapporteerde o.a.:

- a. men gebruikte in Italië aloë uit Zuid Afrika, Brits Indië, Uganda, Aden, Zanzibar, Natal Barbados en Curacao.
- b. er werd in Italië geklaagd over vervalsing van de aloë, door toevoeging van "gomas, dextrine en Minefaçes".
- c. De wereldproductie werd geschat op 6 x 8000 quintales t.w. uit Afrika, 3 á 4000 quintales, 1000 quintales uit Brits Indië, 300 quintales van de Nederlandse West-Indische eilanden en voorts nog kleinere hoeveelheden uit Natal, Zanzibar en Socotra. 1 quintal is 100 lb. iets meer dan 45 kg.

(De hoeveelheid voor Ned. West Indie genoemd, was zonder Twijfel fout - LD)

- d. De prijzen waren 30 Shillings per 50 kg cif Genua (fl. 18,00 of 36c. per kg) voor Kaapse aloë. Voor aloë van Zanzibar werd meer betaald, t.w. 70 Shillings (fl. 42,00) per 50 kilo of wel fl. 0,84 cent per kg. Doch voor de aloë van Curacao werd de hoogste prijs bedongen, t.w. \$ 0.25 per lb. hetgeen uitkomt op fl. 1,35 per kg. Dat was in 1932. De aloë van Curacao werd op de markten van London of Hamburg verkocht. Men betaalde voor aloë met een hoog aloïne-gehalte een hogere prijs. De aloë van Curacao zou dus meer aloïne bevatten dan die van de concurrentie.

Later bevestigde het Handelsmuseum van het Instituut voor de Tropen dit.

Op 10 augs. 1933 berichtte het Handelsmuseum dat twee monsters aloë waren ontvangen, nl. een van Curacao en een van Kaapse aloë.

De aloë van Bonaire bevatten 8 - 12% aloïne en die van de Kaap slechts enkele procenten.

Het Instituut voor de Tropen berichtte voorts dat te Nonden een veiling had plaats gevonden. De prijzen die betaald werden waren:

voor Kaapse aloë 34s 6d per cwt. en

voor Curacaose aloë 65 sh tot zelfs 85sh per cwt, dus tweemaal zoveel.

Wel gaf het Instituut de raad te trachten een lichtere kleur te krijgen. Wij wisten reeds de oorzaak van de donkere kleur. Wanneer men in een koperen pot kookte was de kleur lichter dan wanneer een gietijzeren pot werd gebruikt. Ook het aloesap dat in een ijzeren drum werd bewaard werd donkerder en het sap bleek zo agressief te zijn dat ijzeren vaten langzaam verteerden. Het ijzer werd door de aloë opgelost. Koper werd niet aangestast. Maar koperen potten waren moeilijk te krijgen en bovendien was de prijs enige malen hoger dan een ijzeren pot.

Op verzoek van de Gezaghebber gaven wij op wat de productie aan aloë was van plantages en gronden waarvoor wij de administratie voerden, t.w.

Washington	150 kisten
Aruba/Amboina	100 kisten
Jatobaco	40 kisten
idem	25 kisten (buiten Jatobaco gesneden door anderen)
Guatemala	85 kisten

In 1936 ontdekten wij dat onze aloë, die te New York aan handelaren werd verkocht voor een flink gedeelte werd doorverkocht naar Londen. Logisch was het te trachten contact te maken met importeurs in Engeland en wij slaagden daarin bij de firma Dalton & Young te London, die slechts 2% courtage in rekening zou brengen plus de gemaakte telegramkosten.

Wij slaagden er in verscheidene partijen via London aan de man te brengen.

Voorts ontdekten wij dat aloë uit de omringende landen te Curacao werd ingevoerd en als een product van Curacao in de handel werd gebracht. Bij G.B. van 22 juni 1956 no. 1047/69 werd bepaald dat certificaten van oorsprong moesten worden afgegeven en die werden, wat Bonaire betreft, door de Gezaghebber getekend (zie model). Gedurende het gehele jaar 1936 bleef de prijs te New York rond de 17 \$c per lb. schommelen.

Uit het certificaat van oorsprong dd. 6 oktober 1936 blijkt dat wij van de kleinere aloëproducenten aloë kochten en onder hun eigen merk naar New York doorverscheepten. Het betrof hier een partij van 150 kisten van zeven verschillende personen. Dat de oorspronkelijke merken werden gehandhaafd was om knoeierijen te voorkomen. Elke kist die door ons werd ontvangen moest open zijn, zodat wij de kwaliteit konden controleren en de naam van de verkoper werd op de kist geschreven. Op de vraag waarom wij dat deden werd geantwoord dat wanneer er klachten kwamen wij direct konden zien van wie de aloë, waarover werd geklaagd, afkomstig was.

Dit werkte preventief. Wij hebben nimmer klachten ontvangen, in tegenstelling met Aruba waar geregeld klachten binnen kwamen, zodat de Gouverneur in een rondschriften zich tot de exporteurs wendde om hiertegen te waarschuwen.

Hiervoor werd opgemerkt dat elke kist die gekocht werd open moest zijn.

De enige controle die wij konden uitvoeren was met een puntig voorwerp (hout of metaal) te trachten dit in de aloë te drukken. Wanneer dat mogelijk was, werd de kist geweigerd met de raad de inhoud nog eens over te koken. Het watergehalte was te hoog. De substantie moest zo hard zijn als steen wilde die voor uitvoer geschikt worden geacht.

Het prijsverloop in 1937 was als volgt:

januari/februari 18c maart 16c april/juni 18 c juli 20c augs. 23c sept. 24c oktober/november 24/25c en december 25/26c. In januari 1938 werd de mooie prijs van 28c bereikt. Intussen was de Dollar gerevalueerd en de koers werd fl. 1,80. (in oktober 1937 ?)

Zuid Afrika exporteerde in 1937 420.000 kg aloë; de voornaamste afnemers waren Engeland en Duitsland. De export van het "gewest Curacao" bedroeg in dat jaar, volgens het dept. Economische Zaken 210.000 kg.

Op 23 november 1938 zond het Dept. Ec. Zaken ons een overzicht van de marktprijs van aloë te New York. De vermelde prijzen waren 5 a 6 \$centen hoger dan de prijs die wij in juli hadden kunnen bereiken.

Eind maart 1938 werd op het publicatiebord van het Gouvernement van Bonaire een kennisgeving opgehangen met de mededeling dat de prijs van de aloë te New York op dat ogenblik 43 \$centen per lb. was. Dat was de prijs die de Oil Paint & Drug Reporter publiceerd, die, zoals wij reeds vertelden, hoger was dan de prijs die wij op die markt konden bedingen. Verbetering (verhoging) van de prijs waarvoor wij aloë van derden konden inkopen was van deze publicatie niet te verwachten. Wel werd wantrouwen gezaaid, want wij vertelden aan de producenten precies de verkoopprijs die wij konden behalen op de markt te New York en hoe wij aan onze inkooprijs kwamen om ongeveer 5 a 7% winst te behalen.

Uit deze winst moesten de telegramkosten betaald worden plus andere kosten, zoals transport, administratie enz.

De mededeling veroorzaakte een zekere terughoudendheid om te verkopen en dat maakte te New York niet bepaald een goede indruk. Men kreeg de indruk of men hier dacht de wereldmarktprijs te kunnen regelen! De makelaar gaf ons steeds op welke prijs hij dacht te kunnen verkrijgen en bij een stijgende markt gelukte het wel, na enig heen en weer bieden 1 of 2 centen meer te krijgen, maar een tegenbod dat 7c hoger zou liggen zou de kopers afschrikken. Er waren nog wel andere producenten in de wereld! De publicaties werden op ons advies ingetrokken, nadat wij verkoop facturen hadden overgelegd.

In juli 1938 werd een partij aloë van Bonaire verkocht tegen 31c per lb. c.i.f. New York, dus er was nog een stijgende lijn. (Jan 18^r)

In het Economisch overzicht van het Gouvernement van 1938 werd vermeld dat Bonaire in dat jaar 22.356 kg aloë ter waarde van fl. 20.382,00 uitgevoerd had. Wij schreven aan het Dept. Economische Zaken dat dit fout moest zijn omdat Bonaire alleen reeds per K.N.S.M. in 1938 een hoeveelheid van 64.037 kg had uitgevoerd.

Wij wezen er voorts op dat de uitvoercijfers van Bonaire de productie niet weergaven. In 1938 werd veel aloë te Bonaire opgekocht door handelaren van Aruba. En deze aloë werd niet in de uitvoerstatistiek van Bonaire verwerkt. In de statistiek werd alleen aloë opgenomen die naar het buitenland werd verscheept, hetgeen dus ook betekende dat de cijfers van Aruba geflatteerd waren, daar in de cijfers de te Bonaire gekochte aloë was inbegrepen.

Ik heb verscheidene malen aangedrongen ook de lokale vervoercijfers op te nemen. Ook de waarde van de uitvoer was niet juist. De oorzaak was dat sommige exporteurs bevreesd waren de juiste waarde te vermelden, omdat men van mening was dat dit invloed zou kunnen hebben op hun aanslag in de inkomstenbelasting. De gemiddelde waarde van de uitvoer in 1938 was fl. 1,40 per kg !

In 1939 waren er wat up and downs, doch in 1940 steeg de prijs te New York van 31c naar 46c per lb. De animo om te planten nam toe, zodat er in juli van dat jaar nog weer 410.000 plantjes door het Gouvernement gratis aan de landbouwers werden versteekt. Jammer dat de landbouwers niet wat eerder tot wat meer activiteit waren overgegaan. Toch hebben zij nog geprofiteerd want in 1943 bereikte de aloë een recordprijs van 62c per lb. om later in dat zelfde jaar scherp te dalen tot 29 a 30c. Deze scherpe daling toonde aan dat aloë geen artikel was om op speculatie te kopen. De markt was hiervoor te wispelturig. Men ziet dus dat de aloëprijs bij de oorlogsdreiging begon te stijgen en tijdens de oorlog snel omhoog schoot. Dat geschiedde ook tot de Koreaanse oorlog uitbrak en later tijdens de oorlog in Vietnam.

In 1945 daalde de prijs verder tot 24c om langzaam te stijgen tot 28c in 1950 om daarna snel omhoog te gaan tot 46c per lb. in 1951/52. Daarna daalde de prijs tot 29c in 1954 om vervolgens weer langzaam op te klimmen tot 52c in 1958.

Op 29 april 1960 gaf ik de Gezaghebber een overzicht van de 1959 en de eerste maanden van 1960 genoteerde prijzen ex dok New York:

December 1958	\$ 0.52 per lb.
maart 1959	0.52
april	0.52
juni	0.53
augustus	0.50
oktober	0.53
januari 1960	0.51
maart	0.50
april	0.49 :

en ik voegde er aan toe dat ik een verdere daling verwachtte.

In 1959 werd nog 32.480 kg. direct naar het buitenland verkocht, in 1960 18.693 kg en in 1961 8.701 kg. In 1962 niets.

~~In 1973 maakte het Bestuur van Bonaire een einde aan de overeenkomst.~~

In 1963 begon het eilandgebied met een centrale kokerij op de plantage Amboina. In het Jaarverslag 1964 zegt het Eilandsbestuur:

"Aangezien de particuliere ondernemers niet in staat of bereid waren deze hoge aanloopkosten (d.i. onkruid verwijderen, nieuwe aanplantingen verzorgen, enz.l dg) voor hun rekening te nemen en tenslotte een goede en zuivere aloëkwaliteit voor de afnemers te kunnen waarborgen, heeft de locale overheid de aloëcultuur nagenoeg geheel in handen moeten nemen".

Het gaf voldoening dat de lokale overheid na bijna 30 jaren de juistheid van mijn betoog van de dertiger jaren inzag. De zware kosten van het verwijderen van onkruid werden via de werkverschaffing betaald, althans ~~voor~~ de gouvernements gronden. Men vraagt zich af waarom men de gronden van de particuliere ondernemers niet in de werkverschaffing heeft laten schoonmaken. Dit zou ongetwijfeld tot een meerdere opleving van de aloëcultuur kunnen hebben leiden. De particuliere ondernemers konden deze hoge kosten niet betalen.

Het Bestuur van Bonaire besloot in 1969 de verkoop van aloë van de gronden van het eilandgebied in handen te geven van de heer Vieira te Aruba. Hij kocht alle aloë van het Gouvernement tegen een vastgestelde prijs en zelfs wanneer wij een hoger prijs boden werd toch alles aan Vieira afgestaan.

Later besloot Vieira zelf te laten oogsten en dat deed hij alleen op de mooie velden, waar weinig behoefte te worden gedaan aan de verwijdering van het onkruid. Andere velden bleven onberoerd staan en gingen dus steeds verder achteruit.

In 1973 maakte het Bestuur een enise van de overname.

DE ALOEKOOKCENTRALE.

Dertig jaren nadat ik voor de eerste maal aangedrongen had twee kookcentrales op te richten, t.w. een ten oosten van Kralendijk en een te Rincon, besloot de regering iets te doen. En men vroeg aan de Nederlandse Regering in het raam van technische bijstand om hulp. Aan dit verzoek werd door de Vice-minister President voldaan en zo werd de heer Ir. P.R.Everaars uitgezonden met de opdracht "een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheden en kosten van de sanering, rehabilitatie en uitbreiding van de aloëcultuur op het eiland Bonaire en naar de marktsituatie van het gewonnen product, een en ander in verband met de bijdrage, die de cultuur kan leveren ter oplossing van de werkloosheidsproblemen op genoemd eiland".

De heer Everaars heeft, bijgestaan door de heer H.Holten, directeur van de Technische School en de heer Tj. van der Schaaf van het W.E.B. voor het technische gedeelte, een uitstekend rapport in juni 1966 ingediend. Ik heb aan de heren het aloërapport van Dr.Groenhof en Ir. Breedveld plus andere bescheiden afgestaan, die helaas verloren zijn gegaan en dus niet werden terugontvangen.

Ten aanzien van de inhoud van het rapport van Ir. Everaars zou ik het volgende willen opmerken.

aloë-gel. pag.7.

Het als een wondermiddel aangeprezen bestanddeel van lotions voor de huid, berust waarschijnlijk meer op reclame, dan op wetenschappelijke basis zegt het rapport.

Jaren geleden kreeg ik uit New York een tube zalf waarin deze gel zou zijn verwerkt. Ik had gelegenheid de zalf te proberen op een door de zon zeer verbrande huid waarop blaren waren ontstaan en het resultaat was buitengewoon. Of er nu gel dan wel aloë in de zalf was verwerkt weet ik niet. Maar waarom zou men niet eens aan Brocades en Stheman vragen proeven te nemen. Misschien kunnen wij dan te Bonaire een kleine industrie oprichten. De kosten van die proeven zouden m.i. zonder bezwaar uit het hulpprogramma kunnen worden betaald.

BOB WHITE pag. 8.

"Een andere firma in deze branche is het House Cosmetics te Chicago. De eigenaar Mr. Bob White, heeft in een van de beste aloëaanplantingen op Bonaire een stuk gepacht met de bedoeling het aloë-gel op Bonaire te gaan winnen."

Dit stuk grond is een deel van "Dochila", boven op de rug van de nieuwe weg van Rincon naar de toeristenweg.

Toen de heer White (Dr. White noemde hij zich) na een jaar in mei terugkwam en hij zijn gepacht stuk rond ging bekijken, vond hij dat men alles al geoogst had en dat er voor hem niets meer te zien was. Een ambtenaar van het Gouvernement had "een van de beste aanplantingen van Bonaire" reeds geoogst !

Dr. White bezwoer mij nooit weer terug te ^{zullen} komen .

Op bladz. 20 van zijn rapport refereert Ir.Everaars aan Dr.White (American Aloes Corp.) Jammer dat door toedoen van een ambtenaar het plan (als het er was) hier een bedrijfje te vestigen niet doorging ! Heeft in het rapport een naamsverwisseling plaats gevonden ? Dr. White is vele malen bij mij geweest. Het is wellicht interessant hier een bericht te laten volgen, dat jaren geleden van het Dept. Landbouw van Curacao werd ontvangen:

ALOE

De heer L.D.Gerharts - Bonaire - ontving dezer dagen een foto uit Florida waarop enige werkelijk keurig verzorgde aloë-velden met zeer forsche planten voorkwamen.

BENEDENWINDEN PAST OP UW ZAAK:

De foto was vergezeld van een circulaire welke wij hieronder in extenso afdrukken:

ALOE VERA

Aloe Vera is a genus of the lily family, of which there are more than one hundred species. It is a native of Southeastern Europe, Northern Africa, and Madagascar, and is the source of Curacao Aloes and Barbados Aloes.

For centuries the inspissated juice of the leaves of a number of species of Aloe has been used as a medicine in powdered form. In this form its active principle is termed Aloin.

NEW - REMARKABLE - ALMOST UNBELIEVABLE
DISCOVERIES HAVE BEEN MADE ABOUT
ALOE IN ITS NATURAL, LIVE FORM

- - - -

Thousands of persons living in Dade County, Florida, and hundreds of visitors, who have used the fresh gum or jelly - like inner substance of the Aloe Vera Leaf, assert that it has remarkable value in healing and eliminating many diseases, ills and afflictions of mankind.

Persons who were crippled with Arthritis and Rheumatism attribute their recovery to the use of Aloe Vera.

Persons living in Dade County, Florida, are hearing on every hand new and almost unbelievable virtues attributed to the use of fresh Aloe Vera Leaves. Diabetes, Ulcerated Stomach, Cancer, Sores of various kinds and many kinds of burns, Sunburn, Hot-oil or Grease Burns, Electrical Burns, Chemical Burns, Fire Burns and over-exposure to Radium and X-ray, Colitis, and Piles are a few of the things which users assert have been eliminated through the use of Aloe Vera.

Many persons state Aloe Vera is wonderful for Sprains, Bunions Corns, Athlete's Foot, Varicose Veins and Varicose Vein Ulcers. Several say Aloe Vera has improved their eyesight. "

Ir, Everaars raadt aan het probleem, t.w. de mogelijkheid of uit het aloëblad iets te halen is dat de genezing van brandwonden bevordert, "gezien de gunstige resultaten die door Dr. Hazenberg, chirurg te Aruba constateerde", nog eens te laten bezien.

Indien dit niet is gebeurd dan verdient het aanbeveling dit alsnog te doen.

KLACHTEN Op pag. 8 zegt Ir. Everaars dat er klachten ontvangen werden, dat in aloë stenen en zand was aangetroffen en dat dit in de laatste tijd nu Bonaire zijn aloë centraal bereidt, niet meer wordt gehoord. Ik zeg hier nadrukkelijk dat de klachten nimmer betrekking hebben gehad op aloë van Bonaire !!

Inzake de analyses verwijs ik naar het hoofdstuk: aloïne gehalte.

ALOE VAN ELDERS.

Op pag 10 zegt het rapport: "Ik kreeg de indruk, dat ook Venezolaanse aloë als Arubaanse wordt geëxporteerd". Dit betekent dat wanneer in een partij van de Nederlandse Antillen aloë van Venezuela zou zijn, die een lager gehalte aan aloïne heet te hebben, schade aan de naam van onze aloë wordt gedaan. Te Bonaire werd reeds de dertiger jaren een certificaat van oorsprong afgegeven.

PRIJZEN

Op pag. 11 van het rapport zegt: "In tijden van lage prijzen bewaart de Antilliaan zijn aloë tot de markt weer gunstig is. Resultaat is geweest, dat de aloë-export van de Antillen sedert de oorlog teruggelopen is tot een kwart van de vooroorlogse productie".

En op pag. 15 wordt gezegd:

"Om een vaste greep op de aloë-markt te krijgen, is het van belang, dat de afnemers van aloë, die hieruit aloë-extract, aloïne of direct geneesmiddelen maken, de zekerheid hebben, dat de aanvoer regelmatig zal plaats vinden tegen interessante prijs. De prijs moet bepaald worden door de productiekosten en niet door de toevallige schaarste op de markt. Vooral aan de prijs-speculatie dankt de Curacao-aloe zijn achteruitgang. Het prijspeil moet zo stabiel mogelijk gehouden worden".

Deze stelling is m.i. fout.

Het is niet mogelijk een prijs van de aloë te Bonaire vast te stellen en dan de zekerheid te hebben dat die prijs behaald zal worden.

In 1943 werd een record prijs van \$ 0.66 genoteerd te New York. Die daalde in juli van dat jaar plotseling tot \$ 0.37c. In 1944 daalde de prijs tot 27 x 28 \$ centen en verder in het jaar "zonder dat de kopers enige belangstelling toonden". in juni van dat jaar verkocht Aruba echter één partij tegen \$ 0.30875 per lb.

Het is niet onmogelijk dat een exporteur van dameskleding te New York, die een opruiming wilde houden, een partij aloë liet kopen, die desnoods met wat verlies van de hand deed om deze manier zijn voorraad op te ruimen. Waar Aruba bereid was een klein verlies te lijden om het mogelijk te maken de begeringswaardige kledingstukken te bekomen, zo kan er aan de andere kant een handelaar zijn die ook wat verlies op de aloë wilde nemen om zijn voorraden op te ruimen.

In 1954 was de prijs gedaald tot \$ 0.24, doch het ergste was, schreef ik, "dat er geen belangstelling bestond. Men kon zijn product niet kwijt".

Het Bestuur van Bonaire sprong toen bij door een voorschot per kist te geven. De kisten werden in het Gouvernements entrepot bewaard tot verkoop mogelijk was en tegen terugbetaling van het ontvangen voorschot vrij gegeven.

Wat men dertig jaar geleden had moeten doen is de aloëkookinrichtingen die ik voorstelde te bouwen en daarnaast ook een verkoop faciliteit op te richten. Dat alles is nu te laat. De aloëcultuur op Bonaire is dood (nu in 1980).

Hier volgt een kostprijsberekening, aangepast aan de prijzen van tegenwoordig en geen rekening houdend met schoonmaken van het terrein (onkruid verwijderen), afschrijving op de aanloop kosten, snijbakken, drums enz. Ir. Everaars rapporteert dat een aloësnijdster of snijder op een dag (werktijd van 7.30 uur tot 14 uur ongeveer) 1,45 blik van 5 gallon, 1,32 blik, en (van 7.30 uur tot 13.00 uur) 1,32 blik en 1.08 blik sap konden verkrijgen. Ik heb op de plantage "Guatemala" in de jaren 1936/43 gemiddeld 1,75 blik sap kunnen verkrijgen, maar deze plantage had een mooie aanplant. Men vraagt zich af waarop men 's middags niet doorging met snijden. Men vertelde mij - en dat heb ik niet gecontroleerd - dat naar gelang de temperatuur stijgt, het sap moeilijker uit de bladeren vloeit..

Een werkmans (ook wel peon genoemd) verdient momenteel fl. 24,00 per dag. Voor 1 kist aloë heeft men 11 blikken nodig. Aannemende dat men het sap neemt van een mooie aloëaanplant dan kosten die 11 blikken.

11 x (fl. 24,00 : 1,75) is	fl. 150,70
kookloon (1 dag werk) voor een vakman	" 30,00
brandstof (oliestook) en electriciteit	" 5,00
kist en verpakking	" 10,00
vracht tot opslagplaats bij de pier	" 1,00

kostprijs per kist	fl. 196,70

Laten we aannemen dat de prijs \$ 0.60 per lb. cif New York is, een van de hoogste prijzen die ooit bereikt werden. Een kist weegt ongeveer 60 ko. tarra is 12%

	7 ko.	

netto	53 ko. of 117 lb. a \$ 0,60	\$ 70,20
vracht en andere kosten tot pier New York (schatting)		5.00

	netto opbrengst	\$ 65.20
	a 1.79	fl. 116.81

verlies per kist fl. 80,00

De aloëzaken zijn voor het Bestuur van Bonaire een verlieslatend object geweest. Vermoedelijk zijn de grootste kosten (lonen voor het schoonmaken) betaald uit de ontwikkelingshulp. Maar wanneer we nu alleen de lonen optellen, dan krijgen we

1963	fl. 18.636,56
1964	19.594,79
1965 1e halfjaar	9.309,61
1965 2e halfjaar(schatting)	22.000,00

	fl. 69.540,96
gekocht aloësap van derden	37.151,34

totaal fl. 106.692,30

De verkregen aloë werd verkocht voor

fl. 117.116.65

Er werd verder uitgegeven:

voor schoonmaken	fl. 260.285,00
materialen	50.107,00
transport arbeiders en sap (3 trucks)	62.387,00

In het snijloon is niet inbegrepen het loon voor de opzichter, water en andere kosten. Opzichters zijn nodig bij elke ploeg arbeiders om te zorgen dat er drinkwater is, dat goed wordt gesneden en dat men het sap niet vermengt met drinkwater en/of urine.

Om nu terug te komen tot de stelling van Ir. Everaars dat de prijs door de productiekosten bepaald moet worden. De prijs wordt niet bepaald door Bonaire; aloë is een wereldartikel en wanneer Bonaire de prijs zou stellen op bijv. \$ 0.40 per lb. dan komt zonder twijfel Zuid Afrika of Venezuela of welk land dan ook en dat zal een aanbieding doen van enige centen lager. Men zal geen verbruiker van aloë bereid vinden een vaste prijs te betalen, omdat hij weet dat op een zeker ogenblik een verlaging van de prijs zal plaats vinden en hij zal dan niet bereid zijn meer te betalen.

Maar dit alles is verleden tijd. Wij zullen gaan aloë meer kunnen verkopen, zolang de fabrikatiekosten (dus lonen en andere kosten) zo hoog zijn.

Ik kom aan het einde van dit artikel nog terug op de mogelijkheid weer leven, hoe bescheiden ook, in de aloë industrie te brengen.

GRONDEN

Op pag. 18/19 van het rapport gaat Ir. Everaars in op de kwaliteit van de gronden en de rotting van de planten die geconstateerd worden (op pag. 10 en 11 van mijn betoog wordt de oorzaak van de rotting aangegeven).

GEITEN EN SCHAPEN.

Op pag. 19 van het rapport noemt Ir. Everaars de geit. "De aanplant lijdt thans meer van de geiten dan dat zij er nut van heeft". Men moet geen geiten op aloë-aanplantingen houden. Wel schapen. Een geit ruikt en trekt aan de planten, ook takken van bomen. Een schaap "scheert" de grond en eet het gras op. Op de plantage "Guatemala" had ik 200 schapen en die vonden voldoende voeding aan het gras dat tussen de planten groeide. Het enige onkruid dat verwijderd moest worden waren de tunas (Spaanse juffer). Maar dan niet een eindje verder neergooien, want dan groeien ze daar weer op. Men moet ze van de aanplant geheel verwijderen. De schoonmaakkosten op Guatemala waren daarom minimaal.

Het schaap zal ook de afgesneden bladeren oppeuzelen, die na het oogsten op het veld achterblijven. Ir. Everaars is het hiermee eens (pag. 26 van het rapport)

SLAGBAAI.

Op Pag. 11 van het rapport. Dat Slagbaai 400 kisten aloë kan opleveren was wishful thinking. Dat zou kunnen natuurlijk als men alle oude aloë had vervangen door nieuwe aanplantingen. Slagbaai produceerde in de tijd die ik op Bonaire doorbracht 150 a 200 kisten aloë. Niet meer.

AANTAL TOBBOS.

Op pag. 30 van het rapport staat dat een goede snijder in een goed veld 3 a 4 tobbos per dag van 7-15 uur kan verkrijgen. De berekening op pag 31 geeft echter maar 1,45, 1,32, 1,08 tobo per dag aan. De hier genoemde werktijden zijn iets korter. Veel hangt af natuurlijk van de toestand van de aanplant.

KOOKCENTRALE.

Op pag. 32 pleit Ir. Everaars voor één centrale voor geheel Bonaire. Ik heb steeds betoogd dat er twee dienen te zijn, t.w. ook een te Rincon. De met stoom bereide aloëhars werd opgezonden naar het Koninklijk Instituut voor de Tropen. Ir. Everaars had het resultaat nog niet ontvangen. Dit was:

dd. 12 mei 1967 nr. 1267.67.To/Nt

%	I	II	III	IV
% vocht	5.0	4.3	6.9	6.6
% ruwe aloëine 1)	27.1	26.0	22.3	31.2
% barbaloïne 1)	21,3	20.4	17.6	24.4

berekend op watervrije aloë

toelichting: 1 practijkkooksel van plantage Aruba

II idem van plantage Lima

III idem van plantage Slagbaai

IV monster van aloë bereid in de met stoom verhitte kookketel

De nieuwe methode gaf dus een belangrijke verbetering te zien.

De Heer Holten stelde voor "een doelmatig gebouwtje op te trekken met drie afdelingen t.a. een ketelhuis, kookruimte, verpakings en opslagruimte. Er wordt een automatische stoomketel aangeschaft van het type zoals in gebruik bij Cambes Textiles doch met een groter vermogen.

De prijs hiervan is ongeveer fl. 4.000,--.

Van de kookruimte worden wanden en vloer betegeld zodat de ruimte gemakkelijk schoon te houden is. "In de kookruimte 2 kookpotten, plus opslagtank van 1000 Liters. Een eenvoudige handpomp pompt het sap van de tank naar de kookpotten. Tijdens het koken behoeft slechts één man toezicht te houden. Aftappen en verpakken kan door 2 man gebeuren". Een heel eenvoudige opzet en niet duur. De kosten werden op 25 juni 1966 door de heer Holten geraamd:

gebouw	fl. 30.000,00
stoomketel	12.325,00
2 kookpotten	2.000,00
1 opslagtank	1.000,00
installatie	2.000,00
diversen	5.000,00

	fl. 52.325,00

Dit plan werd op 25 januari 1968 door het Bestuurscollege bij de Ontwikkelingsbank te Curacao ingediend.

Uit de correspondentie bleek dat bij de Shell twee stoomketels waren, die indertijd voor verschepping naar Bonaire gereed waren gemaakt, doch niemand wist te vertellen waarom dat niet is doorgegaan.

Maar blijkbaar was het door de heer Holten voorgestelde plan te goedkoop en er kwam iets anders, naar verluid werd hiervoor fl. 175.000,00 uitgegeven. En niet doelmatig. Zelfs fout!

Men had voor dit bedrag zelfs de twee centrales kunnen bouwen die ik voorstelde.

In een brief dd. 18 april 1968 aan de Ontwikkelingsbank te Curacao wordt gezegd:

- a. vooruitlopende op een definitieve beslissing van het Bestuurscollege betreffende de situering van het bedrijfsgebouw zal in de planten van uitgegaan worden dat het gebouw direct grenzend aan de bestaande kookinstallatie op de plantage Aruba gesitueerd zal worden.
- De overwegingen die tot deze keuze geleid hebben zijn de volgende:

1. De gunstige ligging van de plantage t.o.v. de aloëculturen.
 2. De mogelijkheid om de aanwezige woning op de plantage te gebruiken als dienstwoning voor de bedrijfsvoerder. De directe nabijheid van het bedrijfsgebouw vergemakkelijkt tevens de controle op de stoomketel en verdere apparatuur.
 3. Het gebouw van de bestaande kookinstallatie kan in het vervolg als opslagruimte voor het bedrijf gebruikt worden.
 4. De hoge ligging van de gekozen situatie doet verwachten dat voor de fundering geen bijzondere voorzieningen nodig zullen zijn.
- Het Bestuurscollege van Bonaire zal schriftelijk hun beslissing over de gekozen situatie kenbaar maken".

Al deze argumenten zijn m.i. juist. Waarom men de huidige plaats aan de toeristenweg heeft aangewezen, die een kostbaarder opzet nodig maakte, heb ik niet kunnen achterhalen. Mondeling werd mij indertijd verteld, dat twee overwegingen de doorslag gaven, t.w.:

- a. de reuk van de installatie zou verbruikbaar zijn. Inderdaad, doch die reuk is niet zo sterk dat zij storend zou zijn, vooral niet waar wij over een passaatwind beschikken die reinigend optreedt.
- b. de plaats aan de toeristenweg ligt gunstiger ten opzichte van de aloëgronden. En dit is volkomen onjuist. Niet alleen dat de meeste aloëgronden niet aan die weg liggen, doch waarom zou men het vervoer van trucks naar en van de kookcentrale over een weg laten rijden die niet voor een dergelijk zwaar vervoer is gemaakt? Later kwam daar nog bij dat de weg tot een éénrichting weg werd verklaard.

Aan de toeristenweg liggen de voormalige particuliere gronden waarop aloë voorkomt (thans allemaal domein)

1. Santa Barbara
2. Colombia
3. Karpata
4. en voorbij het Gotomeer Brasil

De ruim 80 plantages die ik in de dertiger jaren bezocht hadden een totale oppervlakte met aloë beplant groot 794 1/2 HA, waarvan oud 258 HA en in goede staat 536 1/2 HA.

De vier genoemde plantages hadden tesamen 110 HA goede aloë.

Dat wil zeggen dat het sap van een oppervlakte van 426 1/2 HA een veel langere rit zouden moeten maken om de kookcentrale te bereiken, dan wanneer zij naar de plantage "Aruba" zouden moeten gaan.

Indien er te Rincon ook een kookcentrale zou zijn geweest dan zou niet alleen het sap van Brasil en Karpata (over een kleinere afstand) daarheen gebracht kunnen worden, doch ook van de belangrijke producenten "Slagbaai" en "Washington" plus van de vele kleinere landbouwers rond en langs de weg naar Rincon.

Toen de fabriek gereed was ben ik gaan kijken. Ik constateerde gebreken t.w.:

- a. de voorraad tank (sap) was 3 meter hoog van de grond geïnstalleerd. De Heer Van der Schaaf had voorgesteld de tank zo hoog te plaatsen dat de kookpan gemakkelijk door middel van een slang of pijp zou kunnen worden gevuld. *MAAR NIET 3 METER* Aloësap in een tank vormt na een paar dagen een dikke koek aan de oppervlakte en vóór het vullen van de kookpot wordt daarom het sap met een roeispaan flink dooreen geroerd. Ik vroeg hoe men dat zou willen doen.

Antwoord: we gaan daarboven een roerinrichting maken !
4 meter hoog, de tank meegerekend.

- b. de tank was van ijzer. Aloësap is agressief. Wanneer men het sap in een blik of drum laat staan zal het met al na enige tijd gedeeltelijk verteerd zijn en dan ontstaan er lekken.

Een tank voor aloësap behoort van beton te zijn en van tegels voorzien. Tegels (dubbel hard gebakken) worden niet aangetast door het sap en de tank is gemakkelijk schoon te maken.

Met een eenvoudige gierpomp (handpomp) is het sap over te brengen naar de kookpot.

- c. de stoomketel was afgekeurd en er moesten verbeteringen worden aangebracht in opdracht van de Inspectie te Curacao.

- d. de stoomketel kan 6 atm. druk opwekken. De kookketels van de Shell afkomstig konden een halve atm. druk verdragen. Bij een in bedrijfstelling zetten de kookpotten uit en moest men onmiddellijk stoppen om ongelukken te voorkomen.

Ik merkte op dat er een reduceerinrichting ontbrak en ik schreef naar de fabriek in Tilburg. Daar ik toch naar Nederland zou gaan deelde ik de fabriek mede dat ik een bezoek zou brengen.

- e. De directeur van de fabriek K. Hagoord en Zonen had reeds een tekening klaar van een reduceer ventiel met bijbehoren. Prijs Nfl. 4.200,00 fob Amsterdam. Ik telegrafeerde naar Bonaire, doch ontving geen antwoord. Op de dag van mijn terugkeer was het "accord" telegram verzonden.

- f. Shell Curacao (afd. Mechanical Inspection) had gerapporteerd:

"Door een misoperatie tijdens het in bedrijfstellen van de ketel, werden van beide potten de bodems omhooggedrukt. Aangezien door de sterke vervorming langs de omtrek van de bodems, er zeer waarschijnlijk dermate hoge materiaalspanningen zijn ontstaan, welke aanleiding zullen geven tot spanningscorrosie indien in contact gebracht met het zurige aloësap, adviseren wij genoemde potten in deze toestand niet meer te gebruiken".

Dit vernam ik eerst veel later.

- g. het reduceerventiel is nimmer aangebracht, daar dit, zolang geen andere kookpotten waren aangeschaft, niet nodig was. Voor de goede orde zij opgemerkt dat inmiddels de heren Holten en van der Schaaf niet meer te Bonaire waren.

De fabriek heeft nooit gewerkt. Men heeft alles wat vervoerbaar was verwijderd om te voorkomen dat het gestolen zou worden. Er zijn enige malen gegadigden geweest die zeiden het gebouw te willen huren, doch ze trokken zich later terug.

Er werd geen aloë meer geproduceerd op ons eiland; de fabriek staat daar als een monument van politiek onbenul.

WELKE HOOP BESTAAT ER VOOR ONZE ALOE ?

- a. er zijn op ons eiland verscheidene vlakke terreinen. Eventuele losse stenen zouden verwijderd moeten worden.
- b. indien na grondonderzoek blijkt dat de grond geschikt is voor aloëcultuur dan zou men daar nieuwe aanplantingen kunnen aanbrengen (mankracht). Ongeschoolde arbeiders kunnen voor dit werk worden gebruikt.
- c. Er bestaan machines die planten op een bepaalde hoogte van de grond kunnen afsnijden. In Florida wordt een dergelijke machine gebruikt om selderij te oogsten.
Indien zo'n machine te maken is zouden de afgesneden bladeren snel in een bak, die gemakkelijk van het apparaat afgehaakt moet kunnen worden, worden gedeponereerd. Na het afhaken van de bak zouden, indien dat nuttig en betaalbaar is de bladeren nog eens gesneden kunnen worden.
Daarna de planten en de bak met warm water bespuiten en het vocht afvoeren in vaten en naar de kookplaats brengen. Misschien is een andere methode te bedenken. Het gaat er om dat het sap tegen de laagst mogelijk kosten wordt afgeleverd aan de fabriek.
- d. Indien er kleine landbouwers zijn die zelf willen oogsten en het sap aan de fabriek willen verkopen dan is daartegen geen bezwaar. Vóór dit plaats vindt zal een methode gevonden moeten worden om het soortelijk gewicht te bepalen teneinde te voorkomen dat het sap teveel aangelengd wordt met water. Misschien is het ook mogelijk van elke aankoop een monster in een flesje te doen en later te analyseren, waarna de afrekening kan plaats vinden.

archive

- e. de aloë fabriek zal moeten beschikken over een ^{man} die toezicht op de fabricage houdt en in staat is een analyse van het sap te maken en die tussen de oogsttijden in toezicht houdt op het verzorgen van de aanplantingen. Bijv. hij moet zorgen dat onkruid bijtijds verwijderd wordt en niet tot het meters hoog is.
- f. Voor de verkoop van de aloë zal men in New York, Londen en Nederland een betrouwbare makelaar moeten engageren voor de verkoop van onze aloë, zoals de heer Everaars voorstelt. Alleen deze mensen zullen dan de verkoop van aloë van Bonaire in handen moeten hebben en Bonaire op de hoogte moeten houden van de markt situatie.
- g. men moet in de aloëvelden nooit geiten, doch wel schapen toelaten als er op die velden gras groeit.
- h. na te gaan of via Technische Bijstand onderzocht kan worden in hoeverre de gel bruikbaar is voor het maken van allerlei preparaten, speciaal voor brandblaren en/of wonden. Mogelijk zal het koninklijke Instituut voor de Tropen in samenwerking met het laboratorium voor Technische Botanie te Delft gaarne medewerken. In geen geval moet men zicht tot Amerika wenden, daar vandaar gunstige en ongunstige rapporten werden ontvangen. Invloed van betrokkenheid bij de industrie is hieraan wellicht niet vreemd.
- i. de stoomketel met bijbehoren naar Aruba-Amboina overbrengen en de fabriek/verbouwen tot woning of verkopen. Mocht de aloë-cultuur weer tot leven komen ook te Rincon een kookinrichting te bouwen.
- j. aan particulieren toe te staan op de gouvernementsgronden de aloë te oogsten en het sap te verkopen aan de centrale. Dit zou misschien kunnen leiden tot een bescheiden oplevering van de aloë industrie. Het Gouvernement zou de gronden moeten aanwijzen en op het einde van de werkdag het gewonnen sap ophalen en de hoeveelheden per persoon noteren.

Ook zal ^{men} ~~men~~ voorzichtig moeten beginnen en door proeven uitmaken of het mogelijk is de aloëcultuur langzaam weer op te bouwen. Het zal een flinke som kosten. Doch het geld is goed besteed als men een man kan vinden met initiatief, geduld en die de lessen van het verleden ter harte wil nemen. De gronden zullen met zorg uitgekozen moeten worden, rekening houdend met een eventuele mechanische oogst.

Handy = 1785
1785
1785